

Nüfus mübadelesinin ardından Kıranköy Kıranköy in the aftermath of the population exchange

Gönderim Tarihi / Received: 29.05.2025

Durmuş GÜR¹

Kabul Tarihi / Accepted: 18.11.2025

Doi: [10.31795/baunsobed.1687005](https://doi.org/10.31795/baunsobed.1687005)

ÖZ: Bu çalışma, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş sürecinde yaşanan Nüfus Mübadelesi'nin, Safranbolu Kıranköy yerleşimi özelinde kent dokusu ve kültürel miras üzerindeki derin ve kalıcı etkilerini Sanat Tarihi perspektifinden incelemeyi amaçlamaktadır. Mübadele sonucu gerçekleşen demografik değişimlerin; Safranbolu'da yer alan dini yapılar, ticari mekanlar, eğitim kurumları, sosyal yapılar ve hatta doğal çevre üzerindeki yansımaları, kentin mimari kimliğinde ve toplumsal hafızasında derin izler bırakmıştır. Aziz Stefanos Kilisesi'nin Ulu Cami'ye dönüştürülmesi, Kıranköy'de gayrimüslimler tarafından uzun yıllar mezarlık ve pazar yeri olarak kullanılmış olan alanda Asiye Hatun Cami'nin inşa edilmesi, Kıranköy'deki şarap fabrikası ve meyhanelerin kapanması, dükkanların işlevsizleşmesi, hamamlar, sarnıçlar ve mahzenlerin terk edilmesi, şirahanelerle işliklerin atıl kalması, evlerin Müslüman Türk inancı ve hayat tarzına göre şekillenmesi, İnas ve İskalion mekteplerinin kapanması, mezarlıkların yerine yeni yapılar inşa edilmesi ve bağ arazilerinin yerleşim alanına dönüşmesi gibi spesifik örnekler üzerinden, mübadelenin Safranbolu'nun fiziksel ve kültürel peyzajındaki dönüşümü incelenmiştir. Bu çalışma, 1923-1924 tarihlerinde gerçekleşen mübadelenin sadece bir nüfus hareketi olmadığı ve aynı zamanda mekanın yeniden anlamlandırılması ve kültürel mirasın farklı katmanlarının belirlenme sürecini nasıl tetiklediğini ortaya koymayı amaçlar.

Anahtar Kelimeler: Cami, Gayrimüslim, Kilise, Nüfus Mübadelesi, Safranbolu

ABSTRACT: This study aims to examine, from an art historical perspective, the profound and lasting impacts of the Population Exchange during the founding of the Republic of Turkey on the urban fabric and cultural heritage of Safranbolu Kıranköy. The demographic shifts resulting from the exchange left deep imprints on Safranbolu's architectural identity and collective memory, reflected in its religious structures, commercial spaces, educational institutions, social organizations, and even the natural environment. Through specific examples such as the conversion of the Hagios Stephanos Church into the Ulu Cami (Grand Mosque), the construction of the Asiye Hatun Mosque in Kıranköy on land long used as a cemetery and marketplace by non-Muslims, the closure of wine factories and taverns in Kıranköy leading to the disuse of shops, the abandonment of bathhouses, cisterns, and cellars, the dormancy of must and wine presses, the reshaping of houses according to Muslim Turkish beliefs and lifestyles, the closure of girls' and boys' schools (Inas and Iskalion), the construction of new buildings on former cemetery sites, and the conversion of vineyard lands into residential areas, this study investigates the transformation of Safranbolu's physical and cultural landscape due to the exchange. This study aims to reveal that the population exchange of 1923-1924 was not merely a demographic movement but also triggered a process of re-signification of space and the determination of different layers of cultural heritage.

Keywords: Mosque, Church, Non-Muslim, Population Exchange, Safranbolu

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Karabük Üniversitesi/Safranbolu ŞYD. MYO./El Sanatları Bölümü, durmusgur@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-9945-8825>

EXTENDED ABSTRACT

Literature review

Located in the northwestern Black Sea region, Safranbolu is a historic settlement and one of the six districts of Karabük Province. For many years, Muslims and non-Muslims lived together peacefully in Safranbolu, and numerous buildings belonging to the Greek Orthodox community have survived to the present day. Focusing exclusively on Kıranköy within the context of Safranbolu, this study primarily examines the buildings located in the Barış and Atatürk neighborhoods. Within the scope of this study, to ensure conceptual coherence and avoid terminological ambiguity, the name Kıranköy is used to refer collectively to all the neighborhoods mentioned above.

Greece's expansionist ambitions against the Ottoman Empire from the nineteenth century onward, culminating in the occupation of Anatolia in 1919, came to an end with the Great Offensive in 1922. During this period, approximately one million Orthodox Greeks migrated to Greece. The status of those who remained became a priority issue between Turkey and Greece during the Lausanne Conference. The matter was resolved through the signing of the Convention and Protocol Concerning the Exchange of Greek and Turkish Populations on 30 January 1923. This agreement stipulated the compulsory relocation, as of 1 May 1923, of Orthodox Greeks residing in Turkey and Muslim Greek nationals living in Greece. Within the scope of this forced migration, approximately 350,000 Muslim Turks and 200,000 Christian Greeks were displaced. The Turkish-Greek Population Exchange (1923-1924) left profound and lasting imprints on the social, cultural, and demographic structures of both countries. The transformative impact of this compulsory population movement on the built environment and cultural heritage left behind in Safranbolu-Kıranköy necessitates analysis through an interdisciplinary approach. This article aims to examine the population exchange from an art-historical perspective, with a particular focus on the Kıranköy settlement of Safranbolu, one of Anatolia's historically and culturally.

Methodology

This study employs qualitative research methods within a multi-layered system of data collection and analysis. First, archival documents, historical records, and the existing literature are examined to identify the pre-exchange demographic structure of Safranbolu-Kıranköy, as well as the socio-economic and cultural profile of its non-Muslim population. By emphasizing the multi-layered character of Kıranköy, shaped by centuries of cultural accumulation, the study investigates from an art-historical perspective how the population exchange profoundly affected this heritage and how a new socio-spatial order was established.

This study aims to provide a comprehensive art-historical analysis of the Turkish-Greek Population Exchange (1923-1924)-a profound social trauma that occurred during the founding of the Republic of Turkey-and its enduring, multidimensional effects on the urban fabric and cultural heritage of Kıranköy, a settlement in Safranbolu distinguished by its unique historical and architectural character. In Safranbolu, a town that for centuries witnessed the coexistence of diverse faiths and cultures, the enforced demographic changes manifested across a wide spectrum: religious, commercial, social, educational, and civic buildings; infrastructure elements; and the surrounding rural landscape. Within this framework, the study closely examines the impacts of the exchange on Safranbolu's architectural identity, collective memory, and socio-cultural practices, with particular attention to processes of architectural and spatial reconfiguration.

Findings and discussion

The main hypothesis of this study is that the Population Exchange of 1923-1924 was not merely a demographic transformation, but also a process that entailed the re-signification of the physical and cultural landscape of Kıranköy as a former Greek settlement, the superimposition of different cultural layers, and the architectural transformations brought about by the emergence of a new socio-economic order.

Within this theoretical framework, the transformations are examined through profound religious and architectural changes, such as the conversion of the Church of Hagios Stephanos into the Ulu Mosque (1956-1957) and the construction of the Asiye Hatun Mosque (1939) on a site that had long served as a

non-Muslim cemetery and marketplace. Further striking examples subjected to detailed analysis include the functional decline of commercial spaces (the closure of wine-production facilities and taverns), the abandonment of architectural components such as cisterns, cellars, ovens, and wine presses, the loss of function of bathhouses, the reconfiguration of dwellings in accordance with Muslim Turkish beliefs and lifestyles, the closure of prayer rooms/chapels within domestic architecture, the deliberate removal of religious symbols (e.g., crosses) from buildings, the overpainting of figurative wall paintings, the closure of girls' and boys' schools (İnas and İskalion) and their conversion to public functions, the construction of new buildings over former cemetery areas, and the transformation of vineyard lands (the eastern slopes of Kıranköy and Emek Neighborhood) into residential zones. This analysis aims to reveal, through the methodological tools of art history, the deep layers of transformation brought about by the population exchange on Safranbolu's urban morphology and cultural heritage.

Results and recommendations

The reflections of the population exchange on the architecture of Kıranköy are examined in detail through religious, commercial, civic, and social buildings. The processes by which churches were converted into mosques are analyzed in terms of architectural continuity and change, symbolic meanings, and the traces of former religious identities preserved within new sacred frameworks. Following the departure of the Greek population, the transformation of commercial spaces and areas of social interaction, together with their new functions or abandonment, is evaluated within the framework of socio-economic dynamics. The functional and physical transformations of cisterns and cellars characteristic of Greek houses, as well as the present condition of wine presses following the cessation of viticulture and wine production, are discussed as indicators of changes in the economic structure. The closure of Greek schools (İskalion and İnas) and their reassignment to new public functions are examined in terms of the adaptive reuse of cultural heritage. The removal of non-Muslim cemeteries and the construction of new buildings over these areas are interpreted as efforts to construct a new urban identity. The original architectural features and plan typologies of Greek houses, along with changes in interior spaces such as hearths, ovens, and prayer rooms, are presented through concrete examples and plan analyses. In addition, the fate of cultural traces such as wall paintings and religious symbols is also investigated.

This study evaluates the transformations in the urban and architectural fabric of Kıranköy in relation to the rise of Karabük as an industrial center after 1935, the relative decline of Kıranköy following the construction of the railway network, and the architectural impact of the temporary relocation of public institutions to Kıranköy in 1942. In addition, the conservation efforts initiated in the 1970s and the process leading to Safranbolu's inclusion on the UNESCO World Heritage List in 1994 are examined within the discipline of art history in terms of the preservation and adaptive reuse of historic structures.

This comprehensive analysis of the architectural development of Kıranköy-one of Safranbolu's two principal former Greek settlements (the other being Yazıköy)-demonstrates that the impact of the population exchange on architecture and urban space was not limited to a demographic shift, but also strongly triggered the re-signification of buildings (civic, social, religious, and educational). The transformations identified across religious, commercial, civic, and social structures in Kıranköy provide tangible evidence of the deep and lasting traces left by the population exchange. This study argues that, beyond being merely a historical event, the population exchange offers a new perspective on the redefinition of Kıranköy and the analysis of its cultural heritage.

Giriş

Karabük'ün altı ilçesinden biri olan Safranbolu, tarihi bir yerleşim alanıdır. Uzun yıllar Müslüman Türklerle gayrimüslimlerin huzur içinde yaşadıkları Safranbolu'da Rumlara ait birçok yapı bulunur. Safranbolu özelinde sadece Kıranköy'ü ele alan çalışmada, Kıranköy yerleşimi günümüzde Barış, İnönü ve Atatürk mahallelerini kapsar. Ayrıca Kıranköy'ün kuzey ve kuzeybatısındaki yerleşimler, daha sonraki dönemlerde gayrimüslimlere ait bağ arazilerinin yerleşime açılmasıyla oluşmuştur. Çalışma kapsamında anlam bütünlüğü sağlamak ve kavram kargaşasının önüne geçmek amacıyla yukarıda ifade edilen mahallelerin tamamını kapsayan yerleşim için Kıranköy adı kullanılmıştır.

Yunanistan'ın 19. yüzyıldan itibaren Osmanlı aleyhine genişleme çabaları ve bunun zirvesi olan 1919'daki Anadolu işgali, 1922'deki Büyük Taarruz ile son bulmuştur. Bu süreçte yaklaşık bir milyon Rum Yunanistan'a göç etmiştir. Kalanların durumu, Lozan Konferansı sırasında Türkiye ve Yunanistan arasında öncelikli bir sorun haline gelmiştir. İki ülke arasındaki sorun, 30 Ocak 1923 tarihinde imzalanan “Yunan ve Türk Halklarının Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol” ile çözüme kavuşturulmuştur. Bu sözleşme, 1 Mayıs 1923'ten itibaren Türkiye'deki Ortodoks Rumlar ile Yunanistan'daki Müslüman Yunan uyruklarının zorunlu göçe tabi tutulmasını öngörmüştür. Zorunlu göç kapsamında yaklaşık 350.000 Müslüman Türk ve 200.000 Hristiyan Rum yer değiştirmiştir (Kayam, 1993: 581-583; Bozdağlıoğlu, 2014: 9-10). Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi (1923-1924), her iki ülkenin toplumsal, kültürel ve demografik yapısında derin ve kalıcı izler bırakmıştır. Bu zorunlu nüfus hareketinin, Safranbolu Kıranköy'de geride bırakılan mekanlar ve kültürel miras üzerindeki dönüştürücü etkisi, disiplinlerarası bir yaklaşımla incelenmeyi zorunlu kılar. Bu makale, söz konusu mübadelenin Anadolu'nun tarihi ve kültürel açıdan müstesna yerleşimlerinden biri olan Safranbolu'nun Kıranköy yerleşimi özelinde, Sanat Tarihi perspektifinden analizini amaçlamaktadır.

Çalışmanın temel amacı, mübadele sonucu gerçekleşen demografik değişimlerin, Kıranköy'ün kentsel dokusu ve mimari mirası üzerindeki yansımalarını detaylı bir şekilde ortaya koymaktır. Bu bağlamda, dini yapılar (kilise-cami dönüşümleri), ticari mekanlar (işlev kaybı ve yeniden işlevlendirme), eğitim kurumları (kapanma ve yeni kullanımlar), sivil mimari (konutlardaki değişimler ve üretim alanlarının dönüşümü), altyapı unsurları (sarnıç ve mahzenlerin akıbeti) ve kentsel peyzajdaki değişimler (mezarlık alanları ve bağ arazilerinin dönüşümü) incelenecektir. Bu inceleme, mübadelenin sadece bir nüfus transferi olmanın ötesinde, mekanın yeniden anlamlandırılması ve farklı kültürel katmanların oluşması sürecini nasıl tetiklediğini bilimsel veriler ışığında irdeleyecektir.

Çalışmanın kapsamı, ağırlıklı olarak 1923-2025 yılları arasındaki dönemi ve bu dönemin Kıranköy'ün mimari ve kentsel kimliği üzerindeki doğrudan etkilerini içerir. Bu zaman aralığı, mübadelenin hemen ertesinde yaşanan adaptasyon süreçleri ile yeni idari yapılanmanın ve demografik yapının kentsel mekana yansımalarını gözlemlemek açısından kritik bir öneme sahiptir. Kıranköy'ün tarihi dokusu, gayrimüslim ve Müslüman nüfusun yüzyıllar boyunca bir arada yaşadığı bir örneklem sunması ve mübadele sonrası yaşanan belirgin dönüşümler, bu yerleşimi çalışmanın odak noktası haline getirir.

Çalışmada Safranbolu'nun sadece Kıranköy özelindeki mimari ve kentsel dönüşüme odaklanılmıştır. Ayrıca, mübadelenin sosyo-kültürel, sosyoekonomik etkilerinin derinliği ve yeni gelen nüfusun mekanla kurduğu ilişki gibi daha geniş kapsamlı konular, bu makalenin temel odak noktası dışındadır. Ancak, mimari analiz üzerinden elde edilen bulgular, bu daha geniş sosyo-kültürel bağlama dair önemli çıkarımlar sunar.

Zorunlu göç hareketi, sadece insanların yer değiştirmesi anlamına gelmemiş, aynı zamanda geride bırakılan mekanların ve kültürel mirasın yeni sahipleri tarafından yeniden yorumlanarak dönüştürülmesi sürecini de beraberinde getirmiştir. Kıranköy'ün kendine özgü fiziki yapısı, farklı inanç ve kültürlerin yüzyıllar boyunca bir arada yaşadığı bir merkez olması ve mübadele sonrası yaşanan değişimler, bu çalışmanın odak noktasını oluşturur.

Kıranköy'ün kısa tarihçesi

Safranbolu tarihsel süreçte “Dadybra, Flaviopolis, Germina, Safranbolu, Safranbpolis, Teadorapolis, Theodoropolis, Theodorios, Zafraanbolu” gibi çeşitli isimlerle anılmıştır (Ainsworth, 1842: 64-66; Leonhard, 1915: 142; Belke, 1996: 268; Günay, 1998: 94). Roma ve Bizans dönemlerinde Paphlagonia

temasının sınırları içinde yer alan Safranbolu (Τριανταφυλλίδης, 2022: 473), 395'te Roma'nın ikiye ayrılması ile Doğu Roma sınırları içinde kalmıştır (Haldon, 2007: 66). Safranbolu'nun içinde kaldığı bölge 8. yüzyıl ile birlikte Arap akınlara maruz kalmış, ardından ise tekrardan Bizans kontrolüne girmiştir (Sakaoğlu, 1987: 54; Haldon, 2007: 102). 11.-12. yüzyıl ile birlikte Karadeniz'in güneydeki bazı yerleşim alanları Bizans'ın hakimiyeti altına girmiştir (Yazıcıoğlu ve Al, 1982: 13; Kalyoncu ve Tunçözgür, 2012: 14). 11.yüzyıl ile birlikte Safranbolu ve çevresindeki yerleşimler, Selçuklularla çeşitli beyliklerin kontrolü altına girmiştir (Barlas, 2004: 61). 13. yüzyılda Keykubad I döneminde Emir Hüsameddin Çoban tarafından bölge ele geçirilmiştir (Barlas, 2004: 61). Çobanoğulları'nın ardından Candaroğulları döneminde Safranbolu Kalesi büyük öneme sahip olmuştur (Yücel, 1980: 57; Anonim, 1924: 23). 1326 yılında Candaroğulları hakimiyetine giren Safranbolu (Yazıcıoğlu ve Al, 1982: 13), 1390 yılında Osmanlı topraklarına dahil olmuştur (Tunçözgür, 2012: 30). Osmanlı ile birlikte Safranbolu, uzun yıllar Bolu Sancağı'nın kazası olarak varlığını sürdürmüştür (Yazıcıoğlu, 1998: 79). 16. yüzyıldan itibaren Türk Müslümanlar ile gayrimüslimlerin (Hristiyan Ortodoks) bir arada yaşadığı bir yer haline gelmiştir (Ulukavak, 2007: 28; Kalyoncu, 2010: 54).

Uzun yıllar Müslümanlarla gayrimüslimlerin bir arada yaşadığı Safranbolu'da Rumlar'ın; Bağlar, Kıranköy ve Yazıköy'de hayat sürdürdükleri mevcut dini, sivil, sosyal yapılar ve buluntularla bilinmektedir. Safranbolu'da uzun yıllar çeşitli etnik yapı ve kültüre sahip insanların huzur içinde yaşamıştır. Arşiv belgelerinden öğrenildiğine göre Safranbolu'da bulunan sekiz mahallede gayrimüslimler yaşamıştır. Çoğunlukla Kıranköy ve Yazıköy çevresinde yaşam süren gayrimüslimlerin Yazıköy ve Kıranköy'de kiliseleri bulunur. Kıranköy ve Çukur'da ticari faaliyetin etkin olduğu (Aktüre ve Şenyapılı, 1976: 61) belirtilirken, Müslümanların çoğunlukla Çarşı ve Bağlar'da, gayrimüslimlerin ise Kıranköy'de ikamet ettiği belirlenmiştir. Gayrimüslim mahallesi olarak ifade edilen Kıranköy'de aynı zamanda 19. yüzyılda bir Türk mahallesi oluşturulmuştur. Kayıtlarda geçen "Müslüman Kırın" ve "Hristiyan Kırın" ifadeleri bu görüşü destekler (Anonim, 1924: 3-10; Kalyoncu, 2010: 53).

Arşiv kayıtlarına göre Safranbolu'da 16. yüzyıldan itibaren gayrimüslimlerin ikamet ettiği anlaşılar. 1568 yılı kayıtlarına göre Safranbolu'da 63 gayrimüslim hanesi bulunurken bu sayı 19. yüzyılda 352'ye ulaşmıştır (Kastamonu Vilayet Salnamesi, Dersaadet, 1314). 1875 yılına gelindiğinde Safranbolu'da 1410 gayrimüslim yaşamaktadır (Yücer, 2014: 25). Yarım asır içerisinde bu sayı neredeyse iki katına ulaşmış ve 1922 yılına ait verilere göre ise Safranbolu'da 3000 civarında gayrimüslim ile 5000 civarında Müslüman yaşamıştır (Τριανταφυλλίδης, 2022: 474).

1921-1924 yılları arasında Osmanlı ve Yunanistan arasında yazışmalar devam etmiş ve sonrasında da sürmüştür. Tüm bunlara rağmen Safranbolulu Rumlar, 1924'ün Ekim ayında Safranbolu'dan Bartın Limanı'na, oradan ise İstanbul ve İzmir limanlarından Yunanistan'a uzun ve yorucu bir yolculuğa çıkmıştır (Kalyoncu, 2010: 55). 1924 sonrasında Mübadele ile birlikte gayrimüslimlerin Yunanistan'a göç etmesi üzerine Safranbolu'nun nüfusu 5.000 kişi olarak kalmıştır. Bu sayı 15 yıl kadar daha fazla bir değişime uğramamış ve 1940'larda da 5000 kişi olarak kayıtlara geçmiştir (Doğanalp-Votzi, 2022: 321). 1935 yılı sonrasında inşa edilen demiryolları ile Karabük ön plana çıkarken, Safranbolu 1970'lere kadar kısmen arka planda kalmıştır. 1937'de Karabük Demir ve Çelik Fabrikası'nın kurulması üzerine işçilerin çoğu Safranbolu ve köylerinden çalışmak için Karabük'e gelmiştir (Sözen, 2015: 33; Doğanalp-Votzi, 2022: 321). Fabrikaya işçi olarak yerleşenlerin bir kısmı Safranbolu ve Kıranköy'deki evlerini satmak suretiyle ya da kiraya vererek Karabük'e taşınmıştır.

Mübadele'nin Kıranköy'deki mimariye yansıması

Mübadele ile Safranbolu'da yaşayan Rum nüfusun yerleşim alanından ayrılması, kentteki dini, ticari ve sosyal yapıların işlevlerinde ve fiziksel görünümünde önemli değişikliklere yol açmıştır. Bu değişimler, sadece mevcut yapıların yeni kullanımlara adaptasyonu ile sınırlı kalmamış, aynı zamanda kent hafızasında da derin izler bırakmıştır. Sosyal değişim ve dönüşüm süreci mimari alanında olduğu gibi yerleşimin genel kimliğinde de büyük etki yaratmıştır.

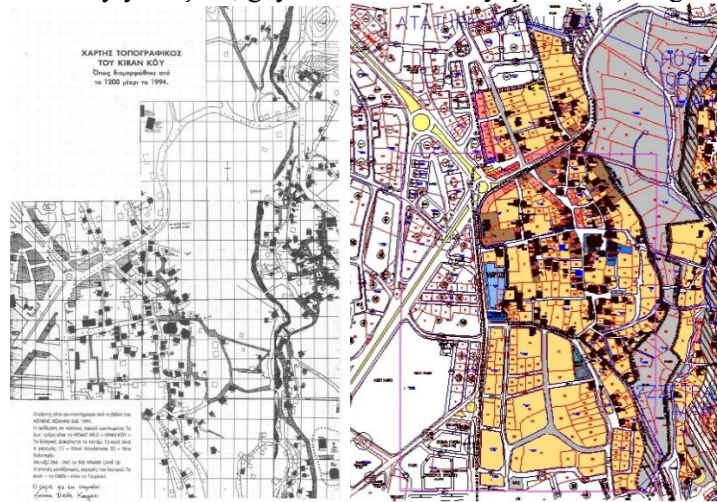
Kıranköy'ün tarihsel yapısı, 18.-19. yüzyıl açısından değerlendirildiğinde yeni bir kimlik arayışının sonuç kazandığını gösterir. Kıranköy'deki yapılaşma, 16. yüzyıl ve sonrasına tarihlendirilir. 1860'lara kadar maşatlık/mezarlık olarak kullanılan Kıranköy'ün merkezindeki alan (T.C.B.O.A. A.MKT. 00092-00067-002; T.C.B.O.A. 06/L/1266-25-8) yeniden düzenlenerek üzerine Aziz Stefanos Kilisesi (1872),

İnas (kız mektebi) ve Metropolithane/Papaz Evi (1881), İskalion (erkek mektebi) (1863) ile pazar yeri inşa edilmiştir (T.C.B.O.A. A.MKT. 00082-00099-003-002; T.C.B.O.A. A.MKT. 00092-00067-002; T.C.B.O.A. İ.DH, 1010/79752). Pazar yerinin merkezine ise mübadele sonrasında Dedeoğlu tarafından 1939 yılında Asiye Hatun Cami inşa edilmiştir (T.C.B.O.A. A.MKT. 00092-00067-001-001; T.C.B.O.A. A.MKT. 00218-00034-001-001; T.C.B.O.A. A.MKT.UM. 00025-00008-001-001). Burada bulunan çeşitli yapıların vakıf sistemine dahil olduğu bilinir. Asiye Hatun Cami'nin bulunduğu yer 19. yüzyıla kadar Gazi Süleyman Paşa Vakfı'na dahildir. Vakfiyede belirtildiğine göre 19. yüzyıla kadar arsa üzerinde tüccarlar tarafından haftada bir defa pazar kurulduğu belirtilir (T.C.B.O.A. A.MKT. 00082-00099-002-001). Bu bölümde günümüzde de her hafta geleneksel bir köylü pazarı kurulmaktadır.

Kıranköy'de özellikle mübadeleden tam 15 yıl sonra inşa edilen Asiye Hatun Camii, bulunduğu yer açısından da son derece önemlidir. Kıranköy'ün yöresel mimari ve yapı anlayışının yanında dini özelliğine aykırı olan Asiye Hatun Cami, akıllara şu soruyu getirir; "Bu zaman kapsamında buradaki Müslümanlar nerede ibadet yapıyordu?". 1939 yılından 1956 yılına kadar nasıl bir değişim yaşandı da Aziz Stefanos Kilisesi, Ulu Camii adıyla neden ve nasıl yeni bir dini kimliğe sahip oldu?, işte bunlar hala tam ve net olarak yanıtlanmış sorular değildir. Ayrıca bu iki dini yapının inşa kitabeleri hala giriş kapılarının üzerinde yer alır. İlginç olan durum ise Harf Devrimi 3 Kasım 1928 tarihinde yürürlüğe girmesine rağmen Asiye Hatun Cami'nin kuzeydeki giriş cephesinde, Arapça "كفى بالله شهيد محمد رسول الله", altında ise Osmanlıca "Asiye Hatun tarafından yaptırılmıştır 1939" ifadesi yazar. Yakın dönemde ise bu Osmanlıca kitabenin batısına bir de Latince harflerle "Asiye Hatun Camii 1939" ifadesi yerleştirilmiştir. Bu durum Kıranköy'ün değişen dini kimliği ve Kıranköy'e yeni kazandırılan mekan arayışının somut göstergesidir. Asiye Hatun Cami'nin Arapça kitabesinde yer alan "Kafi Allah Şehid Muhammed Resulullah" ifadesi, tamamen Kıranköy'ün değişen dini kimliğine hitaben yazılmıştır.

Türkiye'de kiliseden camiye dönüştürülmüş çok sayıda dini yapı bulunur. Bunlardan birisi de Safranbolu, Kıranköy'de yer alan Aziz Stefanos Kilisesi'dir. 1956-1957 yıllarına kadar atıl durumda kalan ve asıl işlevi dışında kullanılan kilise, 1956-1957 yıllarında Ulu Camii adıyla İslami dini yapı haline dönüştürülmüştür. Safranbolu Yazıköy'de 1853 yılında inşa edilen ve 1994 yılına kadar farklı amaçlar doğrultusunda kullanılan Yazıköy Kilisesi de bu tarihte Mescidi Sani adıyla yeni bir dini ve mimari kimlik kazanmıştır. Bu durum Kıranköy'de başlayan ve 1994 yılına kadar devam eden dini yapılardaki yeni kimlik arayışının diğer yapılarla da devam ettirildiğini gösterir. Kıranköy'de kilise dışında din adamları tarafından kullanılmış ve aynı zamanda kilisenin yandığı süreçte 1864 yılından 1872 yılına kadar gayrimüslimler tarafından dini amaçlar doğrultusunda kullanıldığı belirtilen sivil yapı (halk dilindeki adı Papaz Evi) günümüzde Demirkapı Konak adıyla yerli ve yabancı turistlere hizmet verir (Şekil 1).

Şekil 1: Safranbolu Kıranköy yerleşimi, gayrimüslimlere ait yapılar (sol) ve günümüzdeki doku (Sağ)

Kaynak: Sol (Λυκούδης ve Τριανταφυλλίδης, 2014), sağ (Karabük Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü, 2025)

Kıranköy’de mübadele ile birlikte değişen kent dokusu ve mimari yapısını anlayabilmek amacıyla dini yapılar, eğitim yapıları, ticaret yapıları, sivil ve sosyal yapılar tek tek incelenmiştir. 1923-1924’ten itibaren devam eden bu süreçte kent mimarisinde nasıl bir dönüşüm olduğu aşağıdaki gibi başlıklar halinde belirtilir.

Dini yapıların dönüşümü ve yeni yapıların inşa süreci

Mübadelenin en çarpıcı örneklerinden biri, Safranbolu’nun önemli Rum Ortodoks kiliselerinden biri olan Aziz Stefanos Kilisesi’nin Ulu Cami’ye dönüştürülme sürecidir. Kiliselerin camiye çevrilmesi, Anadolu’nun birçok yerinde görülen bir olgu olmakla birlikte, bu durum mekanın dini kimliğinin radikal bir şekilde değişmesi anlamına gelir. Aziz Stefanos Kilisesi’nin mimari özellikleri korunarak cami olarak yeniden işlevlendirilmesi, mevcut yapının fiziksel varlığını sürdürmesine olanak tanırken, iç mekan düzenlemeleri, çan kulelerinin yıkılması ve eklenen minare gibi unsurlar, yeni dini kimliği vurgulamıştır. Bu dönüşüm, mübadele sonrası oluşan yeni demografik yapının ve dini ihtiyaçların bir yansıması olarak okunabilir (Şekil 2-4).

Şekil 2: Safranbolu, Kıranköy, doğudan batıya bakış

Kaynak: (Tunahan Yıldırım, 2025)

Şekil 3: Safranbolu, Kıranköy, Aziz Stefanos Kilisesi 1957 öncesi ve günümüz

Kaynak: Sol (Ters Çita, 2025)
Sağ (Esra Oğuzkağan Özkan, 2025)

Şekil 4: İskalion Mektebi (Sol), Aziz Stephanos Kilisesi (Orta) ve Metropolithane/Papaz Evi ile İnas Mektebi (Sağ), restorasyon süreci

Kaynak: (Durmuş Gür ve Aysel Soykan, 2014)

Mübadele kilisenin yeniden kimlik kazanmasına sebep olmakla birlikte Hristiyanlar tarafından kutsal kabul edilen bazı değerli eşyalarında buradan Yunanistan'a götürüldüğü bilinir. Bunlar arasında Stefanos'a ait ayak röliği, kilisedeki evliliklerin kutsandığı evlilik tacı ve değerli takılar yer alır. Kiliselerin inşa evresi ya da ibadet süreçlerinde kullanılan bu röliklerin bir benzeri Aziz Stefanos Kilisesi'nin inşasını meşru kılmak amacıyla kullanılmıştır. Bunu da kilisenin batı cephesindeki Karamanlıca kitabelerden öğrenmek mümkündür (Mango, 2004: 23-34). Safranbolu'da röliki yerinde gören ve mübadele sonrasında Yunanistan Nea Ionia'da ikamet edenlerin arşivlerinde Cidakiad tarafından kiliseye bağışlanan rölike ait görseller bulunur (Λυκούδης ve Τριανταφυλλίδης, 2014) (Şekil 5).

Şekil 5: Yunanistan, Safranbolu Aziz Stefanos Kilisesi, rölik

Kaynak: (Λυκούδης ve Τριανταφυλλίδης, 2014)

Kıranköy'deki Aziz Stefanos Kilisesi, orada evlenen gayrimüslimler için son derece önemlidir. Kiliseler ibadet yapıları olmanın yanında kutsal evliliklerin gerçekleştirildiği yerlerdir. Safranbolulu Theodoros Gioulologlou, uzun süre Kahire hapisanelerinde İngilizlerin elinde tutuklu kalmıştır. 1920'de askerden döndükten bir yıl sonra 1921 yılının Mart ayında Safranbolu'da evlenmiştir. Gelin ve güvey hamam geleneğinin yaygın olduğu bu dönemde arife günü öğleden önce gelin hamamı yapılmış ve gelinin vaftiz annesi Yazıköylü Zil Kadın, gelin hamamının parasını ödeyip tüm kızlara kiraz dağıtarak şarkıcılar eşliğinde hamamdan ayrılmıştır. Öğleden sonra ise güvey hamamı yapılarak şarkılar söylenmiş ve halk sonrasında adetleri yerine getirerek dağılmıştır. Taç giyme töreninin ardından düzenlenen ziyafette çeşitli çalgılar eşliğinde alkollü içecekler içilmiş ve sabaha kadar mezeler yenilerek eğlenceye devam edilmiştir (Τριανταφυλλίδης, 2022: 478).

Şekil 6: Kıranköy, Küçük Rum Hamamı, Güney Cephe ve Örtü Sistemi

Kaynak: (Durmuş Gür ve Aysel Soykan, 2015)

Safranbolu’da ifade edilen bu hamamların Kıranköy’deki Büyük Rum Hamamı ile Küçük Rum Hamamı’nın olduğu düşünülür. İkisi de çifte hamam düzeninde inşa edilmiş, 18.-19. yüzyıl özgün mimari anlayışıyla inşa edilmiş yapılardır. Günümüzde kullanılmayan yapılar kendi kaderine terk edilmiş, Büyük Rum Hamamı’nın restorasyonu 2010 yılından itibaren devam ederken Küçük Rum Hamamı hala aynı kaderi yaşamaktadır (Şekil 6). Hamam adetlerinin dışında Rumlar tarafından evliliğin taçlandırılması anlamında sembolik olarak kullanılan taçlardan biri günümüzde Atina Benaki Müzesi’nde yer alır. Kıranköy’de değişen mekan ve kimlik özellikleri gibi önceden evlenenleri birleştiren taşların şu an vitrinde sergilendiği unutulmamalıdır (Şekil 7).

Şekil 7: Yunanistan, Benaki Müzesi, Aziz Stefanos Kilisesi’nde kullanılan evlilik tacı-?

Kaynak: (Benaki Müzesi Arşivi, Env. No: GE 34022)

Kıranköy’de Büyük Rum Hamamı ve Küçük Rum Hamamı dışında bazı evlerde hamam bulunduğu belirlenmiştir. İsmail Ulukaya Evi’nin güneyindeki hamam günümüzde yıkılmış diğerlerinde ise iç mekanda (Zalifre Konak ve Muhsin Bey Konak) mevcuttur. Kıranköy’de incelenen Rum evlerinde, Türk evlerindeki yunmalık bölümlerine benzer uygulamaların olduğu tespit edilmiştir. Odaların içinde gömme dolap şeklinde tasarlanan bölümler, su boşaltımını kolaylaştırmak amacıyla cephelere yakın şekilde konumlandırılmıştır. Günümüzde ev olarak kullanılan bu bölümlerde işlev aynı şekilde devam ederken bazı yapılarda depolama alanı olarak tasarlanmıştır (Kılıç, 2018: 39, 54-59). Hüseyin Özdemir Evi, Şaban Bey Evi, Yaşar Fırtına Evi ve Zalifre Konak’ta birer hamam bulunur. Bu hamamlarda muslukların altına yerleştirilen mermer kurna, metal taslarla kullanılmaktadır (Şekil 8).

Şekil 8: Kıranköy, Muhsin Bey Konak, hamam

Kaynak: (Ahmet Fırtına ve Durmuş Gür, 2025)

Kiliseye ait değerli eşyalar arasında haçlar büyük öneme sahiptir. Günümüze gelebilmiş birkaç örnek dışında (A. Börümcek'e ait dibek taşı ve Sarnıçlı Konak'ın bahçe duvarındaki kırık levha üzerindeki haç) herhangi bir haç mevcut değildir. Kilisenin kuzey ve güney cephelerinde, pencerelerin dışında yer alan metal korkulukların ortasında yer alan haçların mübadele sonrasında dikey ve yatay kolları kesilerek yeniden düzenlendiği belirlenmiştir. Özgün yapılarıdaki Hristiyan sembollerinin yok olması gibi çeşitli objeler de saklanır hale gelmiştir. Bunda mübadele kadar din değişikliği de etkili olmuştur. Mübadele sonrasında din ve isim değiştirilerek Kıranköy'de kalan Maria isimli kadının vefatının ardından sandığından çıkan değerli eşyalarla süslenmiş haç bunun göstergesidir (Gür ve Karakök, 2024: 106-107).

Ticari hayatın değişimi: Kapanan meyhaneler ve dükkanlar

Kıranköy'de, mübadele öncesinde önemli bir Rum yerleşim yeri olmasının yanı sıra, ticari ve sosyal hayatın da canlı olduğu bilinmektedir. Burada bulunan şarap fabrikası ve meyhaneler, Rum nüfusun ayrılmasıyla birlikte işlevsiz hale gelmiş, fabrikanın yerine 1935 yılında sinema salonu ardından ise Çelik Palas Otel inşa edilmiş (Bölükbaşı-Ertürk ve Arslan, 2019: 1542), meyhaneler ise kapanmıştır. Meyhanelerin kapanması sadece ticari bir kayıp olmamış, aynı zamanda bölgedeki sosyal etkileşim alanlarının da ortadan kalkmasına neden olmuştur. Özellikle Kıranköy'deki meyhanelerde, Türk ve Rum erkeklerin bir arada eğlendikleri bilinir (Şekil 9).

Şekil 9: Kıranköy, Ulu Cami Meydanı, numara 7, meyhanenin geçmiş ve günümüzdeki durumu

Kaynak: (Kalyoncu, 2022: 372)

Kıranköy'de 1920'lerin başında gayrimüslimlere ait çok sayıda dükkan bulunur. Genellikle evlerin zemin katlarında ve günümüzde Cumhuriyet Caddesi üzerinde yoğunlaşan bu dükkanlardan bazıları hala aktif olarak hizmet vermekte (Kılıç, 2018: 60-64) bazıları ise otel ve evlerin mekanlarına dahil edilmiştir (Şekil 10). Mübadeleden önce Aziz Stefanos Kilisesi'nin çevresinde 30 civarında dükkan bulunduğu, bunlardan üç-dört tanesinin ise meyhane olduğu belirtilir (Kalyoncu, 2022: 373). Diğer dükkanların arasında ise kahvehane, bakkal, kasap ve fırın gibi küçük esnafa ait ticari yapılar bulunur. Ayrıca 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Pazar yeri olarak bilinen alanda salı günleri pazar kurulduğu bilinir (Kalyoncu, 2022: 373). Günümüzde de bu geleneğin devam ettirildiği alanda köylü pazarları kurulmakta ve geleneksel yöntemlerle hazırlanmış olan ürünlerin satışı gerçekleştirilir (Gür ve Karakök, 2024: 116).

Şekil 10: Kıranköy, Muhsin Bey Konağı, Güney ve Doğu Cephelerdeki Dükkanlar

Kaynak: (Yaşar Fırtına, 2025)

Günümüzde herhangi bir meyhanenin bulunmadığı Kıranköy'de, artık herhangi bir şarap fabrikası ve şarap imalatı söz konusu değildir. Kıranköy'de belediye binasının karşısında (Atatürk Mahallesi'nde

Çelik Palas Otel'in arkası) mübadele öncesinde bir şarap fabrikasının bulunduğu bilinir. 1923 yılından 1935 yılına kadar atıl durumda kalan fabrikanın Osman Kirişçi tarafından restore edilerek modern bir sinema salonu haline dönüştürüldüğü bilinir (Bölükbaşı-Ertürk ve Arslan, 2019: 1542). Yeni bir kimlik oluşturma amacıyla işlevini yitiren fabrikanın sinema salonu olarak kullanılması, sivil yapıların zemin katlarında imalathane olarak kullanılan alanlarda da işlev değişikliğiyle yeni bir sürece evrildiğini gösterir. Bu süreçte şirahane ve işlikler gibi yapı bölümlerinin, mübadele öncesinde şarap ve sirke üretiminde kullanılırken bu dönemden itibaren sadece sirke üretiminde kullanılması bu görüşü destekler.

Rum esnaf tarafından işletilen dükkanların da kapanması, Safranbolu'nun ticari dokusunda bir boşluk yaratmış ve bu mekanlar zamanla ev, ahır ve depo olarak kullanılmıştır. Bu durum, kentin ekonomik ve sosyal yapısındaki değişimin somut bir göstergesidir. Kapanan dükkanlar arasında en önemlisi ise değerli takı ürünlerinin satıldığı kuyumculardır. Atina Benaki Müzesi'nde Safranbolu'dan geldiği ifade edilen taçlar, kemer tokaları, çeşitli kolye ve alınlıklar sergilenir. Bu değerli ürünlerin Safranbolu'daki gayrimüslim ustalar tarafından üretildiği, mübadele ile birlikte Yunanistan'a taşındığı görülür.

Altyapının yeniden yorumlanması: Evlerin plan ve işlev değişikliği

Safranbolu evleri uzun yıllar birçok bilim insanı tarafından incelenmiştir. Gayrimüslimlere ait evler ise çoğunlukla çalışma kapsamının dışında tutulmuştur. Kıranköy, gayrimüslim yerleşimi olarak Safranbolu'da en fazla Rum evinin yer aldığı yerleşim alanıdır. Kıranköy'deki evler çoğunlukla bir-üç katlı olan düzenlenmiştir.

Kıranköy'deki Rum evlerinden bazılarının cepheleriyle duvarlarında inşa ve onarım kitabeleri yer alır. Kitabelerde yazan tarihler, mimari, plan ve süsleme özellikleri açısından değerlendirildiğinde evlerin 18.-20. yüzyıl arasına tarihlendirildiğini belirtmek mümkündür. Rum evleri, sokak ve caddeye bitişik yapıları, cephe ve kapı tasarımlarıyla dikkat çeker. Zemin ve birinci katları taş ve harç malzemeden inşa edilen evlerin ikinci ve üçüncü katları ahşap malzemeden yapılmıştır. Rum evlerinde daha fazla taş malzeme kullanılmış hatta Okul Sokak, Baysal Sokak, Tepe Sokak üzerindeki bazı evlerin ise sadece taştan yapıldığı belirlenmiştir. Bazı evlerde ise birinci ve ikinci katlarda taş üçüncü katlarda ise ahşap malzeme tercih edilmiştir. Dar ve çoğunlukla birbirini dik kesen sokakların iki yanına konumlandırılan evlerin alt katlarında ticarethane/dükkan birimleri yer alır. Sokakların doğal çizgisini takip eden ya da doğrudan yola açılan bu yapılar, hane sahiplerinin maddi gücü ve kültürel zenginliğini göstermekle birlikte sanatsal faaliyetin üstün örnekleridir. Çoğunlukla evlerin köşeleri pahlanmış (Okul Sokak, Cumhuriyet Geçidi Sokak ve Baysal Sokak üzerinde özgün örnekler mevcut), giriş cepheleri ve kapı alınlıkları dekoratif hale getirilmiş, bazılarında ise kitabelere yer verilmiştir (Tablo 1, Şekil 11).

Şekil 11: Kıranköy, Barış Mahallesi, Cambaz Sokak ile Al Sokak'taki Rum evleri

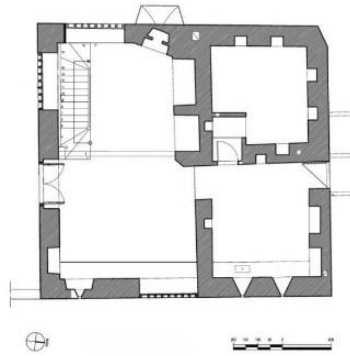
Kaynak: (Durmuş Gür, 2025)

Müslüman Türk evlerinden farklı olarak tasarlanan Rum evleri dışa açık cephe tasarımlarıyla dikkat çeker. Avlu yerine sokakla bütünleşen cephe ve kütle tasarımları, alt katlarındaki dükkanlarla ticarethane özelliğini ön plana çıkartmıştır. Mübadele sonrasında Rum evlerinin plan ve tipoloji açısından pek fazla değişime uğramadığını belirten bilim insanları (Günay, 1998: 62), evlerin cephe tasarımları ve plan özelliklerindeki büyük değişimi göz ardı etmiştir. Mübadele sonrasında

Yunanistan'dan gelen ailelerin çoğunlukla tarım ve hayvancılıkla uğraşmaları, Kıranköy'deki evleri onların hayat standartları açısından kullanışsız kılmıştır. Bu aşamada en köklü değişimlerin yaşandığı evlerin zemin katlarında kütle değişimi yaşanarak evlerin alt katlarındaki dükkanlar çoğunlukla kapatılarak oda haline getirilmiştir. Bu durum ocakların yer aldığı zemin katları, kalabalık aileler için yaşanılabilir hale getirmiştir.

Evlerin zemin katlarında yer alan işlikler, fonksiyonel özelliğini yitirmiş, şarap imal edildiği işliklerde artık sirke üretilmeye başlanmıştır. Ayrıca zemin katlarında yer alan ocak ve fırınlar ise yine aynı amaç doğrultusunda kullanılmaya devam etmiştir. Evlerin çoğunlukla birinci katlarında dua odaları (bazen yangın odası olarak da adlandırılır) ya da odalardan birinde dua köşeleri ya da nişleri bulunur. Dini ve sosyal değişim yapılarındaki bu bölümlerin de değişimini zorunlu kılmıştır. Odaların doğu duvarlarında yer alan apsis formundaki dua nişleri, mübadele sonrasında kandillerin konulduğu bir raf ya da çoğunlukla dolap olarak kullanılmıştır. Demirkapı Konak, Saffronia 1900 Konak Otel ve Nimet Hanım Konak buna örnektir (Şekil 12-13).

Şekil 12: Safranbolu, Kıranköy, Saffronia 1900 Konak Otel, zemin kat planı

Kaynak: (Soner Kalembaşı, 2022)

Şekil 13: Safranbolu, Muhsin Bey Konak, vaziyet planı, zemin kat planı ve kesit

Kaynak: (Elif Hacıoğlu, 2025)

Mübadele sonrasında evlerdeki değerli eşyalar gayrimüslimler tarafından Yunanistan'a götürülmüş bazıları ise sandıklarda saklanmıştır (Gür ve Karakök, 2024: 106-107). Bu süreçte evlerin duvar resimleriyle bezeli bölümleri de sonraki hane sahipleri tarafından boyanmış ya da dini açıdan uygun görülmediği düşüncesiyle kazınarak tahrip edilmiştir. Papaz Evi olarak bilinen günümüzdeki Demirkapı Konak'ın (1864), birinci kat güneybatı odasının tonozundaki boyanan duvar resimleri buna örnektir.

Evlerin çatılarında yer alan alaturka kiremitlerin bakım ve onarımı maliyetli olduğu için değiştirilerek yerlerine Marsilya kiremitleri kullanılmaya başlanmıştır. 19. yüzyıla kadar peşude/pedavra adlı ahşap levhaların yerini devralan alaturka kiremitlerin Kıranköy mimarisinde kullanımı, 1970'lere kadar devam etmiştir. Bu değişim arşiv fotoğraflarından takip edilir (Yetiş, vd., 1028: 509, Şek. 7).

Üretim alanlarının dönüşümü: Sarnıçlar, mahzenler ve işliklerin atıl kalması

Safranbolu'nun geleneksel mimarisinin önemli bir parçası olan sarnıçlar ve mahzenler, özellikle Kıranköy'deki Rum evlerinde yaygındır. Sarnıçlardan bazıları evin alt katlarında bazıları ise bahçelerde

yer alır. Mübadele sonrası bu evlerin yeni sahipleri tarafından farklı ihtiyaçlar doğrultusunda kullanılması veya zamanla terk edilmesi, bu yapıların özgün işlevlerini yitirmesine neden olmuştur. Su depolama ve erzak saklama gibi çeşitli amaçlara hizmet eden bu mekanların atıl kalması veya farklı amaçlarla (örneğin depo, kömürlük vb.) kullanılması, Kıranköy'deki Rumlara ait geleneksel yaşam biçimindeki değişimi gösterir.

Mübadele öncesinde Safranbolu'da bağcılık ve şarap üretimi önemli bir ekonomik faaliyet kolu olmuştur (Türker ve Gür, 2024: 737-762). Kıranköy gibi bölgelerde çok sayıda şirahane ve işlikler bulunurken Rum nüfusun kentten ayrılmasıyla birlikte bu üretim tesisleri de büyük ölçüde atıl kalmış veya farklı amaçlarla kullanılmıştır. Bağcılığın büyük ölçüde önemini yitirmesi ve yeni sahiplerin farklı ekonomik faaliyetlere yönelmesi, bu yapıların özgün işlevlerini sürdürememesine yol açmıştır. Bu durum, kentin ekonomik yapısındaki dönüşümün ve kültürel pratiklerdeki değişimin bir göstergesidir.

Safranbolu'nun tarihi dokusunu yansıtan Kıranköy bölgesinde yapılan son incelemeler, Osmanlı dönemi yerleşimlerdeki su ve erzak depolama çözümlerine farklı bir bakış açısı sunar. Klasik Osmanlı kentlerinde akarsu temelli temiz su sistemleri ön plandayken, Kıranköy'deki yaşam biçimi bu genel yaklaşımdan ayrılarak kendine özgü yöntemler geliştirmiştir. Özellikle Kıranköy'de gayrimüslimlere ait evlerdeki sarnıçların ve mahzenlerin fonksiyonel ve kültürel önemi belirginleşir.

Evlerin alt katlarında ve bahçelerinde inşa edilen sarnıçlar, öncelikle sulama ihtiyaçlarını karşılamak üzere kullanılmıştır (Yağcı ve Değirmenciler, 2023: 4186). Kıranköy'de saptanan 18 sarnıç, bu uygulamanın yerel ölçekte ne kadar yaygın olduğunu gösterir. Gülen Otel arazisi, Yörüklünün Bahçesi gibi farklı mülkiyetlerde konumlanan bu sarnıçlar, yapıların zemin altı veya bahçe düzenlemelerinin bir parçası olarak tasarlanmıştır. Ancak zamanla kullanım alışkanlıklarının değişmesi veya yapısal modifikasyonlar sonucu birçok sarnıcın işlevi sonlandırılmış veya içi doldurulmuştur. Muhsin Bey Konak sarnıcının su seviyesindeki beklenmedik artışlar ve 2000'lerin başlarında bahçeye taşması olayı, bu yapıların hidrolojik dinamiklerinin karmaşıklığını ve yerel su kaynaklarıyla olan etkileşimini anlamak açısından önemlidir (Yağcı ve Değirmenciler, 2023: 4186). Kıranköy'de Sarnıçlı Konak gibi adlandırılmasıyla öne çıkan yapılar da altlarındaki sarnıçlarla özdeşleşmiştir. Sarnıçlı Konak'taki sarnıcın estetik amaçlı su gösterilerine entegre edilmesi, bu yapıların günümüzde sanatsal açıdan hizmet ettiğini düşündürür.

Mimari açıdan incelendiğinde, Kıranköy'deki sarnıçlarının büyük bir bölümü, dikdörtgen formlu, üstü açık ve kapalı olmak üzere iki şekilde tasarlanmıştır. Yapım malzemesi olarak genellikle yöresel kalker taşı ve bağlayıcı harç kullanılmış, yüzeyler ise sıva uygulaması olmaksızın doğal şekilde bırakılmıştır (Şekil 14).

Şekil 14: Safranbolu, Kıranköy, Sarnıçlı Konak, sarnıç

Kaynak: (Durmuş Gür ve Niyazi Ünal, 2025)

Kıranköy'deki Rum evlerinde sarnıçlar kadar mahzenler de özgün dokuya sahiptir. Mübadele sonrasında ikisi de doğrudan işlev değişikliğine uğramış ya da kullanım amaçlarından dolayı tahrip edilmiştir. Kıranköy'de günümüze ulaşan konutların bodrum katlarındaki mahzenler, gayrimüslimler tarafından temel olarak şarap deposu olmasının yanı sıra çeşitli eşyaların depolandığı fonksiyonel mekanlar olarak kullanılmıştır.

Mimari açıdan incelendiğinde, Kıranköy evlerinin mahzenleri, kalın duvar yapılarının yanında beşik tonoz veya aynalı tonoz gibi örtü sistemlerine sahiptir (Kılıç, 2018: 38). Bu mahzenlerin yapımında da yerel kalker taşı ve harç kullanılmış olup, bazı iç yüzeyler sıvalı ve boyalı iken bazıları doğal taş dokusunu korumuştur (Bayazıt, 2014: 236).

Kıranköy’de Halil Demirel’in Evi, Muhsin Bey Konak ve Mavi Konak gibi çeşitli konutların altında mahzenlerin bulunması, bu yapıların geçmişteki ekonomik ve sosyal yaşamdaki merkezi rolünü vurgular. Özellikle şarap üretiminin yoğun olduğu dönemlerde, bu mahzenler hem üretim alanı hem de depolama mekanı olarak işlev görmüştür. Mübadele öncesinde gayrimüslimler tarafından üretilen şarap, sirke ve benzeri ürünlerin uzun süreli muhafazasını sağlayan bu yapılar, zamanla farklı amaçlarla kullanılmış veya fiziksel varlıklarını yitirmişlerdir (Kılıç, 2018: 22-91). Günümüzde ise depo ya da otel odası olarak işlem görmektedir.

Eğitim kurumlarının durumu: Kapanan mektepler

Mübadele öncesinde Safranbolu’da Rum cemaatine ait önemli eğitim kurumları bulunur. İnas (kız mektebi) ve İskalion (erkek mektebi) mektepleri, Rumların kültürel ve sosyal hayatında önemli bir rol oynamıştır. Manastır şeklinde düzenlenen ve merkezinde Aziz Stefanos Kilisesi’nin bulunduğu yapılardan doğudaki iki katlı olarak tasarlanan İnas Mektebi (kız mektebi) (1881) aynı zamanda din adamlarının bulunduğu Metropolithane/Papaz Evi olarak da uzun yıllar hizmet vermiştir. Kilisenin güneyinde ise İskalion (erkek mektebi) binası (1863) yer alır.

19.-20. yüzyılda İskalion ve İnas mekteplerinde çok sayıda öğrencinin eğitim aldığı bilinir. Bartın, Bolu, Çankırı, Ereğli ve Safranbolu’daki gayrimüslimlere ait eğitim yapılarını inceleyen araştırmacılar 20. yüzyıl başında Safranbolu’da altı erkek ve iki kız ilkokulunun bulunduğunu belirtir. Bu okullardan ikisi günümüzde Kıranköy’de bulunan İskalion ve İnas mektepleridir. Ayrıca araştırmacılar bu dönemde bu okullarda 680 öğrenci (510 erkek, 170 kız) ile 19 öğretmenin (14 erkek, 5 kadın) bulunduğunu yazar (Maccas, 1919: 99). 20. yüzyıl başında Safranbolu’da yedi kilise ve sekiz din adamı olduğu belirtilir (Sarıkoyuncu, 1992: 331-356; Maccas, 1919: 99 Tablo 7). Din adamı sayısı arşiv belgeleri ile desteklenirken yedi olarak belirtilen kilise sayısı çok abartılıdır.

Mübadele ile bu okulların kapanması, sadece eğitim hizmetlerinin sona ermesi anlamına gelmemiş, aynı zamanda dini bir otoritenin son bulduğunu göstermenin yanında bu yapıların geleceği hakkında da belirsizlik yaratmıştır (Kalyoncu ve Tunçözgür, 2012: 125). Bu okulların akıbeti, yeni kurulan Cumhuriyetin eğitim politikaları ve ihtiyaçları doğrultusunda şekillenmiş ve zamanla atıl duruma gelen bu yapılar farklı amaçlar doğrultusunda kullanılmaya başlanmıştır. 2013 yılındaki restorasyon işlemlerinin ardından Karabük Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu Bölge Kurulu Müdürlüğü’ne devredilmiş olan yapılardan İskalion; kurulun toplantı salonu, İnas Mektebi ise kurulun merkezi binası olarak kullanılmaktadır. Papaz Evi olarak ifade edilen İnas Mektebi’nin zemin katı günümüzde Karabük Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü’nün deposu, mektebin dershane bölümleri ve öğretmen odaları ise günümüzde kurulda görevli yetkililerin makam odaları ve toplantı salonları olarak işlevlendirilmiştir.

Mekanın yeniden inşası: Mezarlıkların üzerine uygulanan yeni yapılar ve parklar

Safranbolu Kıranköy’de gayrimüslimlere ait iki mezarlık bulunur. Bu mezarlıklardan ilki ve en eski olanı günümüzde Asiye Hatun Camii ile Aziz Stefanos Kilisesi arasındaki arazide yer almaktadır. 1847 yılına ait arşiv belgelerinde, Aziz Stefanos Kilisesi’nin yerinde eski bir kilise bulunduğu ve bu yapının batısıyla güneyindeki arazilerin maşatlık/Rum mezarlığı olarak işaretlendiği görülür (T.C.B.O.A. A.MKT. 00082-00099-003-002; T.C.B.O.A. A.MKT. 00092-00067-002).

19. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde kilisenin inşa edilmesi ve yıllardır kullanılmadığı gerekçesiyle maşatlık olarak ifade edilen mezarlığın ortadan kaldırıldığı belirlenmiştir. Bu süreç arşiv belgeleri üzerinden tespit edildiği kadarıyla 1960-1972 arasına tarihlendirilmekle birlikte arazi üzerinde günümüzde Aziz Stefanos Kilisesi, İskalion ve İnas mektepleri, Asiye Hatun Camii, çok sayıda ev ve dükkan ile pazar yeri vardır (T.C.B.O.A. A.MKT. 00092-00067-001-001; T.C.B.O.A. A.MKT. 00218-00034-001-001; T.C.B.O.A. A.MKT.UM. 00025-00008-001-001; T.C.B.O.A. A.MKT. 00082-00099-002-001).

Mübadele sonrası Safranbolu'nun fiziksel peyzajında yaşanan önemli değişikliklerden biri de mezarlık alanlarının akıbetidir. Rum cemaatine ait mezarlıkların zamanla kaldırılması ve bu alanların üzerine yeni binaların veya parkların inşa edilmesi, kentin demografik yapısındaki değişimin ve yeni ihtiyaçların bir sonucudur. Bu durum, geçmişle kurulan bağın koparılması ve yeni bir kent kimliğinin oluşturulması çabalarının bir göstergesi olarak okunabilir.

Şekil 15. Safranbolu, Barış Mahallesi, Misakı Milli İlköğretim Okulu

Kaynak: (Esra Oğuzkağan Özkan, 2025)

Safranbolu'da yaşayan gayrimüslimleri, mezarlıkları ve mezar taşları üzerinden okumak oldukça zordur. Safranbolu'da yapılan araştırmalar sonucunda herhangi bir gayrimüslime ait bütün bir mezar taşının tespit edilememiş olması, mübadelenin derin etkisini gösterir. Günümüzde yaşayanlar tarafından yeri bile bilinmeyen mezarlık alanı Barış Mahallesi, Arap Hacı Caddesi'nin doğusunda bulunan Misakı Milli İlköğretim Okulu'nun güneyindeki arazi üzerindedir. Gayrimüslim mezarlığının yerinde ise günümüzde çok sayıda sivil yapı ve park yer alır (Şekil 15).

Kırsalın dönüşümü: Bağ arazilerinden Emek Mahallesi'ne

Mübadele öncesinde Safranbolu çevresindeki geniş bağ arazileri hem ekonomik bir kaynak hem de kültürel bir peyzaj unsuru olarak önemliydi. Mübadele sonrası bu arazilerin zamanla imara açılması ve günümüzde Emek Mahallesi olarak bilinen yerleşim alanının kurulması, kırsal alanın kentleşme sürecindeki dönüşümünü açıkça göstermektedir. Bu durum, sadece arazi kullanımının değişimi değil, aynı zamanda kentin sosyal ve ekonomik yapısındaki dönüşümün de bir yansımasıdır.

Kıranköy'ün kuzeyi ile 69. Alayı'nın arasındaki yerleşim alanı, tarihte gayrimüslimler tarafından bağ arazisi olarak kullanılmış, önemli bayramlarda ise çoğunlukla kutlamalar yapılmıştır. 1924 yılından 1960'lara kadar tamamen boş kaldığı bilinen bu arazi üzerinde günümüzde çok sayıda ev mevcuttur. 69. Alay, Yıldız ve Akbayır semtlerinin güneyinde, Bulak Deresi ve Bulak Köyü'nün doğusunda, Hastarla'nın batısı ve Emek Mahallesi'nin (önceden 44 Evler ve sonradan 215 Evler olarak adlandırılmış) kuzeyinde düz bir arazi üzerinde yer almaktadır (Kuş, 2009: 58). 1960'larda Emek Mahallesi'nin bulunduğu arazide Karabük Demir Çelik Fabrikası'nın işçileri tarafından kullanılmak üzere tek katlı, dikdörtgen planlı ve kırma çatılı müstakil evler inşa edilmiştir. Bu yer ilk olarak 44 Evler, sonrasında ise 215 Evler olarak adlandırılmıştır. Tek katlı ve yan yana inşa edilen evlerin bulunduğu alanda sonradan siteler inşa edilerek çok katlı yapılaşma ortaya çıkmıştır. Sadri Artunç Caddesi ve Emek Mahallesi'nin gelişmesi üzerine Kıranköy arka planda kalmıştır. Günümüzde otel ve modern işletmelerin yer aldığı Kıranköy'de tarihi evlerde ikamet eden insanlar, evleri kendi kullanım şartlarına göre yeniden düzenlemiştir (Şekil 16).

Şekil 16: Safranbolu, 44 Evler

Kaynak: (Tevfik Kuzu ve Mehmet Gökcü, 1960'lar)

Kıranköy'deki sivil yapılar: Mekan ve işlev değişikliği

Kıranköy yerleşimi son iki asırda çok fazla değişim yaşamıştır. Evlerin mimari yapısı ve tarihte yaşanan yangınlar, evlerin 19. yüzyıl ve sonrasında yeniden inşasına sebep olmuştur. Bunda evlerin çatılarında kiremit yerine kullanılan pedavra/bedavra/peşude adındaki tahtalarında etkisi büyüktür. Çok kolay tutuşan bu tahtaların çıkan yangının çatıdan çatıya sıçraması sonucunda 450 evden 400'ünün yandığı bilinir. 1859 yılındaki yangında zarar gören Kıranköy'deki Rum evlerinin onarılması ve çatılarında pedavra tahtası yerine kiremit kullanılması 1859 yılı resmi yazışmalarıyla kararlaştırılmış (Karacakaya, vd., 2013: 183-185), tekrardan bu yerleşimin onarılması ve halka yardım edilmesi için İstanbul Rum Patrikhanesi ile devletin desteği olmuştur (T.C.B.O.A. A.MKT.UM.365/92; T.C.B.O.A. A.MKT.UM.376/19; T.C.B.O.A. 28/B/1276-594-55). 1859-1860 evresinde çok sayıda evin onarıldığı hatta bazılarının sıfırdan inşa edildiği görülür. Kıranköy'de günümüze ulaşan eğitim yapıları ve dini yapılar kadar Atatürk Mahallesi ile Barış Mahallesi üzerinde yer alan bazı evlerin kapısındaki kitabeler ile yerleşim alanındaki yapılar çoğunlukla 19. yüzyılın ikinci yarısı ile 1921 arasına tarihlendirilir (Tablo1).

Tablo 1: Kıranköy'de tarih kitabeleri bulunan ve tarihleri belirlenen yapılar

Sıra	Tarih	Yapı Adı	Adres
1	1857	Muharrem Demirbaş Evi	Barış Mahallesi, Utku Sokak, Numara 21, Sivil Yapı
2	1863	İskalion (Erkek Mektebi)	Barış Mahallesi, Eğitim Yapısı
3	1864	Demirkapı Konak	Barış Mahallesi, Utku Sokak, Numara 14, Sivil Yapı
4	1865	Cemile Can Evi	Barış Mahallesi, Cambaz Sokak, Numara 61, Sivil Yapı
5	1869	Kardelen Konakları	Atatürk Mahallesi, Kaya Erdem Caddesi, Numara 21, Sivil Yapı
6	1872	Aziz Stefanos Kilisesi	Barış Mahallesi, Numara 1, Dini Yapı
7	1881	İnas Mektebi	Barış Mahallesi, Eğitim Yapısı
8	1899-1900	Yılanlı Ev (Karayılmazlar Evi)	Atatürk Mahallesi, Sadri Artunç Caddesi, Sivil Yapı
9	1900	Saffronia 1900 Konak Otel	Atatürk Mahallesi, Kaya Erdem Caddesi, No 18, Sivil Yapı
10	1900	Sultan Küpeli Evi	Barış Mahallesi, Tepe Sokak, Numara 15, Sivil Yapı
11	1903	Burhan Karakaş Evi	Barış Mahallesi, Utku Sokak, Numara 47, Sivil Yapı
12	1906	Mehmet Adalar Evi	Atatürk Mahallesi, Okul Sokak, Numara 11, Sivil Yapı
13	1908	Güngör Bilir Evi	Barış Mahallesi, Tepe Sokak, Numara 19, Sivil Yapı
14	1908	Mustafa Yapan Evi	Barış Mahallesi, Tepe Sokak, Numara 21, Sivil Yapı
15	1913	Özer ve Özdemir Evi	Atatürk Mahallesi, Sağlık Sokak, Numara 1, Sivil Yapı
16	1921	Zalifre Konak	Atatürk Mahallesi, Baysal Sokak, Numara 12, Sivil Yapı

Pedavranın yerine bu tarihten itibaren kullanılan oluklu kiremitlerle yapılarda kullanılmak üzere üretilen tuğlaların imalatında gayrimüslim ustalar görev almıştır. Bölgede üretilen tuğla ve kiremitleri, 19. yüzyıl ve sonrasında ait evlerin duvarlarıyla çatılarında görmek mümkündür (Λυκοῦδης ve Τριανταφυλλίδης, 2014: 56). Hatta bu dönem sonrasında evlerdeki yangın odaları ön plana çıkmış ve yaygınlaşmıştır. 1900

yılına tarihlendirilen ve Saffronia 1900 Konak Otel olarak adlandırılan Rum evinin birinci katında yer alan yangın odası ve şapel adındaki özel alan, Kıranköy yangını sonrasında inşa edilen evlerdeki özel bölümlere örnektir (Gür ve Karakök, 2024: 106).

Kıranköy'ün eski sahipleri günümüzün misafirleri olarak yorumlanır. Gayrimüslimler her ne kadar Safranbolu'dan ayrılmış olsalar da geride bıraktıkları yaşam tarzı ve kullandıkları yapıları, Yunanistan Nea Ionia'da yeniden inşa ettikleri yapılarla yaşatmaya devam etmiştir. 1923-1930 arasında hızla şekillenen bu çevrede yeni evler, okullar, fabrikalar ve çok sayıda işyeri inşa etmişlerdir (Λυκοῦδης ve Τριανταφυλλίδης, 2014: 56-57). Yunanistan'da yeni yapılar inşa edilirken Kıranköy'de yeni mimari oluşum ve düzen kendini göstermeye başlamıştır. Kıranköy'e resmi kurumların taşınması gerçekleşmeden önce Rumlar tarafından 19. yüzyıla kadar maşatlık/mezarlık olarak kullanılan yerleşimin kuzeyinde (günümüzde Cumhuriyet Caddesi) 1939 yılında inşa edilen Asiye Hatun Camii, Kıranköy'e taşınması planlanan resmi kurumlar sonucunda Müslümanlar için inşa edilmiştir. Kalabalıklaşan nüfus için 1956-1957 yılında kiliseden camiye dönüştürülen Aziz Stefanos Kilisesi, Kıranköy'deki Müslümanlar için önemli bir yatırım olmakla birlikte dini yapıya yeni bir kimlik kazandırılma girişimidir.

Kıranköy'de özellikle Cumhuriyet Caddesi'nin dışında özellikle Baysal Sokak ile Okul Sokak üzerinde yer alan evlerin zemin katları dükkan olarak tasarlanmıştır. Ayrıca Kaya Erdem Caddesi üzerinde ve Kirişçi Sokak, Cumhuriyet Geçidi Sokak, Cambaz Sokak, Tepe Sokak, Al Sokak, Dikkaldırım Sokak ile Eralp Sokak üzerinde gayrimüslimlere ait yoğun sivil yapılar görülür. Çoğunlukla iki ve üç katlı olarak tasarlanan bu yapılar mübadele sonrasında büyük değişime uğramıştır. 2018 yılında yapılan bir yüksek lisans tez çalışmalarında bu evlerden 37 tanesi incelenerek yedi tanesinin plan çizimleri yapılmıştır (Kılıç, 2018: 29-31). Sonradan hazırlanan kitap çalışmasında ise Kıranköy'deki tüm evler incelenmiş, eski ve yeni sahipleri belirlenerek liste halinde adresleriyle sunulmuş, plan, mimari ve süsleme özellikleri açısından incelenmiştir. Yapıların inşa tarihleri incelenerek bu yapılar 1857-1913 arasına tarihlendirilmiştir. İnşa ve onarım tarihleri belirlenemeyen yapılar ise 19. yüzyıl ile 20. yüzyılın ilk çeyreğine tarihlendirilmektedir (Soykan ve Gür, 2019: 23-48).

Mübadele sonrasında Yunanistan'dan gelen Türklere devredilen sivil yapılar, yeni varisleri tarafından defalarca değiştirilmiştir. 1942 yılında resmi kurumların Kıranköy'e taşınmasıyla birlikte kalabalıklaşan nüfusa ev sahipliği yapan Kıranköy'deki evlerden bazıları terk edilmiş ve meyhaneler kapatılmış, şarap fabrikası yıkılmış, mezarlıklar ortadan kaldırılmış, dükkanlar ise çoğunlukla depo ve oda olarak düzenlenmiştir. Atıl hale gelen sarnıç ve mahzenler ya toprakla dolmuş ya da boş bırakılmış, tüm bağlar ortadan kalkmış, yanan ya da terk edilen evler ise harabe hale gelmiştir. Yıkık ve harabe haldeki evleri çoğunlukla ana caddeden uzak ara sokaklar üzerinde görmek mümkündür. Baysal Sokak üzerinde bu şekilde hala harabe halde sivil yapıları yerinde görmek mümkündür.

Eralp Sokak ve daha güneydeki yerleşimlerde Kıranköy kimlik dokusunun büyük ölçüde değiştiği görülür. Yöresel mimarinin yerini betonarme, taş ve harç malzemelerden yapılmış geleneksel duvarların yerini beton, tuğla ya da ytong malzemeler devralmıştır. Alaturka kiremit örtülü çatılar yerini Marsilya kiremit ve saç levhalara bırakmıştır. Bu şekilde düzenlenmiş evleri Baysal Sokak ve Okul Sokak'ta görmek mümkündür. Bu durumun dışında özgün şekilde restore edilen gayrimüslim evlerinin varlığı da unutulmamalıdır (Şekil 17)

Şekil 17: Safranbolu, İnönü Mahallesi, Saffronia 1900 Konak Otel, restorasyon öncesi ve sonrası

Kaynak: (Soner Kalembeşi, 2015 ve Hüda Aktaş, 2025)

Kıranköy’de gayrimüslimler tarafından uzun yıllar kullanılmış olan evler kadar evlerin bazı bölümleri, yapıların kimlik özellikleri hakkında önemli bilgiler sunar. Özellikle bu yapıların zemin katları birer imalathane gibi kullanılmıştır. Ticarethane olarak kullanılan yapıların alt katlarında dükkanlar bulunurken diğer evlerde çoğunlukla üretimin gerçekleştirildiği birimler dikkat çeker. Zemin katlarında yer alan işlik, ocak, fırın, mahzen ve mutfak bölümleri bunun göstergesidir (Şekil 18). Türklere ait evlerde çoğunlukla ocak; fırın işlevi doğrultusunda kullanılırken gayrimüslimlere ait evlerin zemin katlarındaki fırın ve ocaklar ayrı şekilde düzenlenmiştir. Sirke ve şarapların üretildiği işlikler, mekanın kullanışlı olması düşüncesiyle duvara yerleştirilmiş, bazı evlerde ise bağımsız ve dikdörtgen formu haznelerden oluşur. Toplu ve bireysel ibadetlerin gerçekleştirildiği dua odaları, yörede yangın odaları olarak da bilinir. Her evde dua odası bulunmadığı, bundan dolayı da bir odada özellikle odanın köşesinde perdelerle kapatılmış olan bölümlerde ikonalar ya da kutsal kitapların yer aldığı düşünülür.

Şekil 18: Safranbolu, İnönü Mahallesi, Saffronia 1900 Konak Otel, zemin kat, fırın

Kaynak: (Durmuş Gür, 2024)

Yüzlerce yıl ekmeklerin pişirildiği fırınlar, kazanların kaynatıldığı ve yemeklerin pişirildiği ocaklar, üzümün suyunun çıkartıldığı işlikler fonksiyonel açıdan değişime uğrayarak tamamen dekor haline gelmiştir. Değişim ve dönüşüm sonrasında çoğunlukla işlikler birer raf ya da ürünlerin saklandığı depo, ocaklar şömine, fırınlar ise dekor amaçlıdır. Sadık Akıncı ve Ahmet Işık Evi’ndeki uygulamalar buna örnektir (Şekil 19).

Şekil 19: Safranbolu, Kıranköy, Ahmet Işık evi, zemin kat, fırın, ocak ve işlik

Kaynak: (Esra Oğuzkağan Özkan, 2025)

Mübadale sonrasında sivil yapıların kimliğini oluşturan ve doğrudan sokağa açılan taşlıklar/zemin katları, imalathane olarak nitelendirilen bu bölümlerdeki işlik, fırın ve ocaklar, kutsal alanlar ve dua odaları yeniden şekillenmiştir. Zemin katlarındaki işlik olarak kullanılan bölümler odunluk ya da depo, dua odaları sıradan bir oda, odalardaki dua nişleri kandil rafı olarak kullanılırken kutsal eşyalar ise tavan arası ya da sandıkların en altına zamanın tozlu sayfalarına terk edilmiştir.

Kıranköy’de bulunan bazı Rum evlerinde eski sahiplerinden kalan mobilyaların ve eşyaların hala kullanıldığı belirlenmiştir (Kılıç, 2018: 49-50). Demirkapı Konak’ın (1864) yeni sahibi ve aynı zamanda

işletmecisi (Y. Güney) tarafından onarılan yapının tavanında tespit edilen ve kilisenin papazına ait olduğu ifade edilen hediyelik eşyalar ve ceviz ağacından yapılmış bir sehpa, hala o günlerin anısını yaşatır (Şekil 20). Terk edilmiş diğer yapılarda da hala dönemin sanat anlayışını yansıtan birçok eşyayı yerinde görmek mümkündür. Yılanlı Ev ise bunlardan sadece biridir.

Şekil 20: Safranbolu, Demirkapı Konak (1864), ceviz ağacından yapılmış üç ayaklı davul sehpa

Kaynak: (Esra Öksüz, 2024)

Mübadele sonrasında Kıranköy'ün iskan alanı olarak tercih edilmesi ve tarihi arka plan

Safranbolu'daki tarihi yerleşim alanı günümüzde Eski Çarşı olarak adlandırılır. Çarşı yerleşiminde tarihi birçok sivil, sosyal ve dini yapı bulunur. 1922'den önce Safranbolu'da 3000 civarında gayrimüslim ile 5000 civarında Müslüman'ın yaşadığı ifade edilir (Τριανταφυλλίδης, 2022: 474). Bu nüfusun büyük bölümü Kıranköy'de ikamet eder. Kıranköy'deki imar faaliyeti, bazı bilim insanları tarafından Tanzimat Fermanı (1856) ve Islahat Fermanı'nın (1876) yerel bir etkisi olarak yorumlanır. Her ne kadar Kıranköy'de yer alan İskalion (1863), Aziz Stefanos Kilisesi (1872) ve İnas Mektebi (1881) gibi yapılar 19. yüzyılın ikinci yarısında inşa edilmiş olsalar da mahalledeki sivil yapılarla ticaret yapılarının daha erken tarihten itibaren olduğu bilinir. Ayrıca günümüze ulaşan bu yapılardan Aziz Stefanos Kilisesi'nin daha erken bir tarihte inşa edildiği sonrasında yaşanan talihsiz bir olay sonucunda yıkıldığı ifade edilir (Τριανταφυλλίδης, 2022: 476). Zengin imar faaliyetleri sonucunda Kıranköy'ün zamanla büyüyen Misakı Milli Mahallesi adını aldığı görülür (Yetiş, vd., 2018: 500). 19. yüzyılda frengi hastalığının yaygınlaşmasının ardından Araç, Bartın, Çerkeş ve Daday'ın merkezi bir lokasyonda hastane inşa edilmesi planlanmış ve Safranbolu'da bir hastane inşa edilmiştir (Yazıcı-Metin, 2020: 260). 19. yüzyılın sonunda Kıranköy'ün kuzeyine Frengi ve Gureba Hastanesi'nin inşa edilmesinin nedenlerinden birinin de İzzet Mehmet Paşa döneminde ortaya atılan ve kalabalıklaşan Safranbolu kent merkezinin kuzeye taşıma düşüncesidir (Yetiş, vd., 2018: 500).

1923 yılına kadar etkin bir ticaret ve kalabalık bir nüfusa sahip olduğu bilinen Kıranköy, 1924 yılı ile birlikte metruk hale gelmiştir. Modernleşme adı altında Milli Mücadele Dönemi'nde Safranbolu'da bir Deri Fabrikası kurulması kararlaştırılmış fakat yaşanan talihsizlikler sonucunda üretimine devam edemeyen fabrikanın günümüze kadar harabe hale geldiği belirlenmiştir (Yetiş, vd., 2018: 504). Bu girişim ve mübadele ile Kıranköy'de çoğunlukla evlerinin alt katlarında eşleriyle birlikte deri imalatı gerçekleştiren gayrimüslimlerin yerleşimden ayrılması bu meslek dalının tamamen zayıflamasına sebep olmuştur. Safranbolu'da 1924 sonrasında nüfus 5.000 kişi olarak kayıtlara geçmiştir. 15 yıl kadar nüfus rakamsal verilerinde büyük değişim olmayan Safranbolu'da 1940'lara geldiğinde de ortalama nüfus 5000 olarak belirlenmiştir (Doğanalp-Votzi, 2022: 321).

Rumların Safranbolu'dan ayrılması üzerine çeşitli meslek dallarında yetenek ve uzmanlık sahibi kişi azalmıştır. Özellikle Safranbolu'da 100 yıl öncesinde dericilik, yemenicilik, kunduracılık, dikiçilik, tacir, manifaturacı, iplikçi, keresteci, terzi, demirci, semerci, kalaycı, bakırcı, nalbant, kuyumcu, şekerci, helvacı, lokantacı, tenekeci, dava vekili, sobacı ve çilingir, keçeci, zahireci ve mültezim, saatçi, hırhırcı ve çekmeci, kiremitçi, tuğlacı, kireççi, değirmenci, otel ve hancı, kahveci ve kıraathaneci, berber, pastırmacı, mutabiye dokuma tezgahı, bez dokuma tezgahı, boyacı, marangoz, taşçı kalfası, yapıcı,

sıvacı, bakkal, katırcı ve beygirci, sebzeçi ve meyveçi gibi çeşitli meslek dalları yer alırken bu meslek dallarından taş işçileri, taş ustaları ve taş işçiliği kalfalarının çoğunlukla gayrimüslimlerden oluşması sebebiyle mübadele sonucunda Safranbolu’da nitelikli taş ustası bulmakta zorluk yaşanmıştır (Anonim, 1924: 1-32; Yazıcıoğlu ve Al, 1982: 72-73). Özellikle taş ustalarının gitmesiyle su yolları başta olmak üzere taş işçiliğine ihtiyaç duyulan yapıların uzun süre onarım ve inşasında zorluk yaşanmıştır. Safranbolu’da yaşayan gayrimüslimler çeşitli meslek dallarında özellikle de kuyumculuk ve taş işçiliğinde uzmandır. Safranbolu’daki evlerin taş işçilikleri gayrimüslimler tarafından yapılırken ahşap işçiliklerinin ise Türk ustalar tarafından yapıldığı bilinir (Λυκούδης ve Τριανταφυλλίδης, 2014: 56). Kıranköy’deki çeşmelerin doğal su kaynaklarının kaybolmasında, sınırlı sayıdaki çeşmeden günümüzde terkos suyu akmasında ya da çoğu çeşmenin yıkılmasında, mübadelenin etkisi büyüktür.

1845-1846 yılında, Safranbolu Kıranköy’de gayrimüslimlerin yaşadığı mahalleye (Mahalle-i Zımmiyân) ait temettuat (gelir/kazanç) defterinde bazı hanelerde kalan erkeklerin taş işçiliği ya da duvarcılıkla uğraştığı yazar (T.C.B.O.A. ML.VRD.TMT. 4509). Ayrıca mevcut yapılardan bazılarının cepheleriyle ocaklarındaki taş ustalarına ait imzalar (usta isimlerinin kısaltmaları ve tarih kitabeleri), 19.-20. yüzyıllardaki imar faaliyeti hakkında önemli bilgiler sunar. Mevcut yapılardan biri olan Atatürk Mahallesi, Sadri Artunç Caddesi’ndeki Yılanlı Ev’in cephelerindeki kitabeler buna örnektir. Doğu cephede, oval kitabenin içinde üstte “1899 M.. 9.” altta ise “ΚΣΚ. ΓΙΑΝ.” yazmaktadır. Üstteki kuş evinin üzerinde ise Osmanlıca ١٣١٥ yazısı yer alır. Birinci katta, ocağın yüzeyinde, üstteki kartuşlardan soldakinde Yunanca “T X K” kısaltmaları yer alırken sağdaki kartuşta “Μάρτ 9”, altta ise “1900” ifadesi yer alır. Metinlerden hareketle bu ocağın 9 Mart 1900 yılında inşa edildiği anlaşılır. Sol üstteki kartuşun üzerinde görülen kısaltmalar yapıyı inşa eden taş ustalarının isimlerine ait kısaltmalardır. Soldaki Γ harfinin Γιάννης (Giannis) isimli taş ustası olduğu düşünülür. Evin doğu cephesindeki kısaltmada görülen ΓΙΑΝ. kısaltması bu görüşü desteklemektedir (Şekil 21).

Şekil 21: Atatürk Mahallesi, Sadri Artunç Caddesi, Yılanlı Ev, ocak ve tarih kitabeleri

Kaynak: (Durmuş Gür ve Niyazi Ünal, 2025)

1935 yılı sonrasında hızlıca inşa edilen demiryolları ile Karabük ön plana çıkmış, tarihi yerleşim alanı Çarşı ile Kıranköy, geri planda kalmıştır. 1937’de Karabük Demir ve Çelik Fabrikası’nın kurulması ile birlikte işçilerin çoğu Safranbolu ve köylerinden sağlanmıştır (Sözen, 2015: 33; Doğanalp-Votzi, 2022: 321). Yüksek ücret ve düzenli çalışma sahasının dışında emeklilik şartlarını göz önünde bulunduran esnaf, zanaatkar ve çiftçi, fabrikada işe girerek kendi mesleklerini terk etmiştir. Bu süreçte fabrikanın sağladığı güven şartları zanaat dallarını cazip olmaktan çıkartmış, halk Safranbolu’yu terk edip Karabük’e yerleşmeye başlamıştır. Bu süreçte Karabük’ün nüfusu 100.000’e ulaşırken, Safranbolu’nun nüfusu 1940 sonrasında 20.000 olmuştur (Doğanalp-Votzi, 2022: 321).

1942 yılına kadar Çarşı’da birçok resmi kurum ve banka bulunurken, artan nüfus ve gelişmekte olan Karabük’ün etkisiyle bu kurumlar, dönemin kaymakamı Bekir Suphi Aktan tarafından Kıranköy’e (Modern Çarşı) taşınmıştır (Kuş ve Ulukavak, 2015: 55, 313). 20. yüzyılın ilk yarısında kentin çekirdeğini teşkil eden Misakı Milli Mahallesi’nin nüfusu çok hızlı artmıştır. Bunda fabrikanın kurulması ile resmi kurumların Kıranköy’e taşınmasının rolü etkili olmuştur (Kütükçüoğlu, 2022: 474). Ortalama sekiz yıl kadar bu kurumlar Kıranköy’de işlevini devam ettirmiş, 1950’lerde artan şikayetlerin ardından ise Eski Çarşı’daki ticarethane yapısı belediye binası olarak kullanılmıştır (Anonim, 2015: 88).

Belli bir süre sonrasında tekrardan Kıranköy'e taşınan resmi kurumlardan sadece polis karakolu ve askerlik şubesi kalmıştır (Kuş ve Ulukavak, 2015: 55). Tarihi Çarşı yerleşimindeki evler ve dükkanlar günümüzde konut, turistik işletme ya da ticarethane olarak kullanılırken Kıranköy'de de benzeri bir düzenleme görülür (Şekil 22).

Şekil 22: Safranbolu Kıranköy, yerleşimin güney ve doğusundaki yapılaşma

Kaynak: (Mehmet Gökcü, 1930'lar)

1950'lere kadar kısmen özgün dokusunu koruduğu belirtilen Safranbolu'da 1970'lerden itibaren koruma uygulamaları daha fazla gelişmiştir. Yüksek Anıtlar Kurulu tarafından 1975 yılında Safranbolu kentsel sit alanı ilan edilmiş, hazırlanan imar planları, düzenlenen sergiler ve diğer bilimsel çalışmalarla kent yapıları koruma altına alınmıştır. Özellikle 1976 yılından itibaren tamamen bilinçlenen ve eserlerine sahip çıkma gayreti gösteren Safranbolu halkı evlerinin cepheleri ve mimarisini korumak için çeşitli girişimlerde bulunmuştur. 17 Aralık 1994 yılında UNESCO tarafından Dünya Miras Listesi'ne dahil edilmiştir (Yücer, 2014: 48, 51, 55; Tunçözgür, 2012: 150). İlk dönemlerde sadece Türk evleri korumacılık kapsamında değerlendirilirken Kıranköy'deki Rum mimari eserleri de bu kapsam çerçevesinde değerlendirilmiştir. Safranbolu'da devam eden korumacılık düşüncesi çerçevesinde tescil işlemleri devam etmiştir. Sit haline gelen Safranbolu'da 1008 adet eser kayıt altına alınmıştır. Bunlar arasında 25 cami, beş hamam, üç han, bir özel müze, iki kilise, bir su kemeri, bir güneş saati, bir saat kulesi, çok sayıda ev, çeşme köprü tescillenmiştir (Yücer, 2014: 50). Bu sayı her geçen gün daha da artmaktadır. 1995 yılı itibarıyla Karabük Demir Çelik Fabrikası özelleştirilmiştir. Bu süreçte yaklaşık emekli olduğu ifade edilen 9000 kişinin tekrardan Safranbolu'ya dönerek sağlıklı hava koşulları ve yeşil doğa koşullarında yaşam sürdükleri bilinir (Yücer, 2014: 52). Kıranköy'deki evlerin bu dönem ile birlikte değer kazandığı, daha önceleri çok ucuza satılan yapıların paha biçilemez değerde tekrardan satın alındığı belirtilir. Baysal Sokak, Okul Sokak ve Cumhuriyet Caddesi üzerinde bulunanlardan bazılarının yeniden restore edildiği görülür. Bunların dışında Prof. Dr. A. Özköse tarafından satın alınarak uzun yıllar onarıma tabi tutulan Büyük Rum Hamamı, tarihi yapıların yitirilen değerinin geri kazandırılma çabası olarak yorumlanır.

1942 sonrasında Çarşı'daki birçok kurum Misak-ı Milli Meydanı'na taşınmış (Kütükçüoğlu, 2022: 474), 2000 ve 2001 yıllarında ise Kültür Bakanlığı iki evi kamulaştırmış ve Eski Hükümet Konağı ile Cezaevi'nin kültür merkezi ve müze olarak restore edilmesini sağlamıştır (Somuncu, 2022: 546). 1939 yılında belde olan Karabük, 1941 yılında nahiye olmuştur. 1945 yılına ait Karabük'teki nüfus sayımına göre 10.682 kişi yaşadığı belirlenmiştir. 3 Mart 1952 tarihinde ise Safranbolu ilçe haline gelmiş, 6 Haziran 1995 tarihinde ise 78. il olarak Türkiye siyasi haritasında yerini almıştır (Türker, 2011: 51-52; Anonim, 2015: 73). Eflani, Eskipazar, Merkez, Ovacık, Safranbolu ve Yenice ilçelerinin oluşmasıyla Karabük önemli bir il haline gelmiştir (Türker ve Çetinkaya, 2009: 297). Bu yaşanan gelişmelerle birlikte Safranbolu'nun nüfusunda son yıllarda artış yaşanmıştır. Safranbolu şehir nüfusu 2007 yılında 38334, 2008 yılında 37092, 2009 yılında 39669, 2010 yılında 49014, 2011 yılında 41954, 2012 yılında 43060, 2013 yılında 42813, 2014 yılında 43975, 2015 yılında 46360, 2016 yılında 46924, 2017 yılında 48382, 2018 yılında ise 50797 olarak ölçülmüştür (Özçağlar, 2022: 197). Elde edilen bu veriler Safranbolu'daki nüfusun 2008 yılı sonrasında istikrarlı bir artış yaşadığını gösterir. Bu artış Kıranköy yerleşimini de kapsamaktadır.

1960 öncesinde Kıranköy'ün Bağlar ve Çarşı arasındaki yerleşim alanları arasındaki arazilerde çok fazla mimari yapının bulunmadığı arşiv fotoğraflarından anlaşılmaktadır. 1968 yılında Kıranköy ile Bağlar arasında özellikle de Sadri Artunç Caddesi üzerinde yapılaşma görülmezken 1975 yılına ait fotoğraflarda caddenin iki yakasında kooperatiflere ait apartmanların inşa edildiği, zengin bir dükkan mimarisinin yer edindiği görülür (Yetiş, vd., 2018: 509).

1960'lerden sonra birçok bilimsel aktiviteye ev sahipliği yapan ve akademik çalışmalara konu olan Safranbolu'da korumacılık kararının 1974 yılında belediyenin aldığı kararla uygulanmıştır (Canbulat, 2010: 261-262). Bu tarihe kadar Kıranköy'de çok büyük değişim yaşanmıştır. 2000'lerden itibaren Kıranköy'de yeni mekan düzenlemeleri ve restorasyon uygulamaları hız kazanmıştır. Bağlar, Çarşı ve Kıranköy Kentsel Sit Alanları ile bu sit alanlarının çevresine tanımlanan; etkileme geçiş alanını kapsayan Koruma Amaçlı İmar Planı'nın 17.10.2010 tarihinde onaylanması ile birlikte (Yetiş, vd., 2018: 511, Şek. 9) günümüze kadar göz ardı edilen hatalı uygulamalar yerini bilimsel yaptırımlara bırakmıştır. Bu süreç ile birlikte birçok ev restore edilmiş, Aziz Stefanos Kilisesi ve diğer manastır yapıları da bu süreçte onarıma tabi tutulmuştur. Yıllarca boş kalan ve ardından marangozhane, ev, dükkan ve depo olarak kullanılan Papaz Evi/İnas Mektebi 2010 sonrasında restorasyona tabi tutulmuş (2013-2015) ve onarım çalışmaları sonucunda Karabük Safranbolu Kültür Varlıkları Koruma Kurulu Şube Müdürlüğü'nün merkez binası olarak kullanılmıştır. İnas (kız mektebi), Iskalion (erkek mektebi) ve Metropolitane/Papaz Evi, hala aynı kurum tarafından kullanılmaktadır.

Sonuç

Kıranköy yerleşimi üzerinden incelenen mübadelenin mimariye etkisi, bu travmatik olayın sadece bir nüfus hareketi olmadığını, aynı zamanda mekanın yeniden anlamlandırılması ve kültürel mirasın farklı katmanlarının ortaya çıkması sürecini de tetiklediğini gösterir. Aziz Stefanos Kilisesi'nin (1872) Ulu Cami'ye (1956-1957) dönüştürülmesinden, Kıranköy'deki ticari ve sosyal mekanların işlevsizleşmesine, geleneksel altyapı unsurlarının terk edilmesinden, eğitim kurumlarının kapanmasına ve mezarlık alanlarının yerini yeni yapıların almasına kadar pek çok örnek, mübadelenin Safranbolu'nun fiziksel ve kültürel peyzajında yarattığı derin izleri gözler önüne sürer. 1923-1924 Nüfus Mübadelesi'nin Safranbolu özelinde, Kıranköy yerleşimi üzerinden mekan ve kimlik anlayışında yarattığı derin ve kalıcı dönüşümü gösterir. Mübadele, sadece bir nüfus hareketi olmanın ötesinde, yüzyıllardır farklı inanç ve kültürlerin bir arada yaşadığı bu tarihi dokunun fiziksel ve kültürel peyzajında radikal değişikliklere yol açmıştır.

Aziz Stefanos Kilisesi'nin Ulu Cami'ye dönüştürülmesi, Kıranköy'ün merkezindeki eski mezarlık ve pazar alanına Asiye Hatun Cami'nin (1939) inşası, Yazıköy Kilisesi'nin (1853) Mescidi Sani (1994'ten beri) olarak yeniden işlevlendirilmesi gibi dini yapıların dönüşümü, mekanın kutsallık atfedilen anlam katmanlarının nasıl yeniden tanımlandığını açıkça göstermektedir. Bu yapılar, geçmişteki kullanımlarına dair izleri taşımakla birlikte Kıranköy'ün değişen demografik yapısının ve inanç sisteminin somut ifadeleridir. Asiye Hatun Cami'nin girişindeki farklı dillerdeki kitabeler ise, bu yeni kimlik arayışının ve katmanlı kültürel mirasın çarpıcı bir örneğini sunar.

Ticari hayatta yaşanan değişimler de mekanın fonksiyonel kimliğinde önemli bir kırılmaya işaret eder. Rumların kentten ayrılmasıyla kapanan şarap fabrikası, meyhaneler ve dükkanlar Safranbolu'daki sosyal, kültürel ve ekonomik alanlardaki değişimi beraberinde getirmiştir. Bir zamanlar canlı bir ticaret ve eğlence merkezi olan Kıranköy, bu mekanların işlevsizleşmesiyle birlikte farklı bir karaktere bürünmüştür. Şarap üretiminin yerini sirke üretiminin alması veya atıl kalan fabrikaların sinema salonlarına dönüştürülmesi gibi örnekler, mekanın sosyoekonomik bağlamda yeniden anlamlandırılmasını yansıtır.

Konut dokusunda da mübadelenin izleri belirgindir. Rum evlerinin plan tiplerinde büyük bir değişiklik yaşanmamış olsa da yeni sakinlerin ihtiyaçları doğrultusunda zemin katlardaki dükkanların odaya dönüştürülmesi, dua odalarındaki dini simgelerin yerini farklı objelerin alması gibi iç mekan düzenlemelerindeki değişimler, mekanın yeni sahiplerinin kültürel ve dini kimliklerini yansıtır. Evlerin cephelerindeki bazı süslemelerin tahrip edilmesi veya duvar resimlerinin boyanması, geçmişin izlerinin silinmeye çalışıldığını düşündürür. Sarnıçlar, mahzenler, ışıklar gibi üretim ve depolama alanlarının büyük ölçüde atıl kalması veya farklı amaçlarla kullanılması, mübadele sonrası değişen yaşam

biçimlerinin ve ekonomik önceliklerin bir göstergesidir. Bağ arazilerinin yerleşim alanına dönüşmesi ise kırsal ve kentsel mekan arasındaki ilişkinin yeniden tanımlandığını ve kentin fiziksel sınırlarının genişlediğini ortaya koyar.

Eğitim kurumlarının akıbeti de Kıranköy'ün sosyal ve kültürel kimliği üzerindeki mübadelenin etkisini anlamak açısından önemlidir. Rum okullarının kapanması ve zamanla farklı kamu kurumlarına dönüştürülmesi, geçmişteki kültürel mirasın nasıl yeniden işlevlendirildiğini ve yeni bir toplumsal düzenin inşasında mekanın nasıl kullanıldığını gösterir.

Dini yapılar, ticari mekanlar, konutlar ve üretim alanları üzerindeki doğrudan etkilerin yanı sıra, toplumsal hafızada ve kültürel pratiklerde de derin izler bırakan mübadele, Kıranköy'ün bugünkü fiziksel ve sosyal peyzajının şekillenmesinde belirleyici bir rol oynamıştır. Bu çalışma, mübadelenin sadece bir insan hareketi olmadığını, aynı zamanda mekanın yeniden anlamlandırılması, kültürel mirasın farklı katmanlarının ortaya çıkması ve yeni bir kimlik inşası süreci olduğunu güçlü bir şekilde vurgular. Kıranköy örneği üzerinden yapılan bu inceleme, benzer mübadele süreçleri yaşamış diğer yerleşim yerlerindeki mekan ve kimlik dönüşümlerini anlamak için de önemli bir çerçeve sunar. Gelecek araştırmalar, mübadele sonrası Safranbolu'da yaşayanların bu mekanlarla kurduğu ilişkiyi ve yeni bir kültürel sentezin nasıl oluştuğunu derinlemesine inceleyebilir. Bu sayede, mübadelenin kent hafızasındaki kalıcı etkileri ve kültürel mirasın korunması bağlamındaki önemi daha iyi anlaşılabilir.

Kaynakça

- Ainsworth, W. D. (1842). *Travels and researches in Asia Minor, Mesopotamia, Chaldea and Armenia*. John W. Parker.
- Aktüre, S. ve Şenyapılı, T. (1976). Safranbolu'da mekânsal yapının gösterdiği nitelikler ve koruma önerilerinin düşündürdükleri, *O.D.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 2(1), 61-96.
- Anonim. (2015). *81 ilde kültür ve şehir Karabük*. Acar Basım ve Cilt Sanayi.
- Anonim. (1924). *Za'feranbolu [Safranbolu] ahvâl-i iktisâdiye ve mevkiyyesini ve tüccârânın esâmîsini hâvî risâledir*. Kanâat Matbaası Yayınları.
- Barlas, U. (2004). *Safranbolu kültür tarihi araştırmaları*. Senfoni Matbaası.
- Bayazıt, N. (2014). *Safranbolu geleneksel konutları ve toplumsal değişme*. Özlem Matbaacılık ve Reklamcılık Ltd. Şti.
- Belke, K. (1996). *Paphlagonien und Honorias*, Tabula Imperii Byzantini, band 9, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.
- Bozdağlıoğlu, Y. (2014). Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi ve sonuçları, *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 180, 9-32.
- Bölükbaşı-Ertürk, E. ve Arslan, B. (2019). Safranbolu'da sinemanın gelişim süreci: Özer Sineması, *History Studies*, 11(5), 1539-1554.
- Canbulat, İ. (2010). Safranbolu'da koruma. Eren Pultar (Ed.). *Yapılar fora Mustafa Pultara armağan kitabı*, (ss. 261-270). Tetragon Yayınları.
- Doğanalp-Votzi, H. (2022). Bir küçük Anadolu şehrinin tarihi ve ekonomisi: Safranbolu ve dericilik. İ. Canbulat (Ed.). *Safranbolu Çarşı'sı*, (ss. 316-337). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Günay, R. (1998). *Türk ev geleneği ve Safranbolu Evleri*. Yapı Endüstri Merkezi Yayınları.
- Gür, D. ve Karakök, C. (2024). Safranbolulu gayrimüslim kadınlar. İ. Atik Gürbüz ve C. Uncu (Ed.). *sosyal bilimlerde kadın çalışmaları*, (ss. 101-125). Konya Necmettin Erbakan Üniversitesi.
- Haldon, J. (2007). *Bizans tarih atlası* (A. Özdamar, Çev.). Kitap Yayınevi.
- Kalyoncu, H. (2022). Safranbolu'nun demografik yapısı Karamanlı Hristiyan Ortodoks Türkler ve mübadele. İ. Canbulat (Ed.). *Safranbolu Çarşı'sı*, (ss. 358-379). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Kalyoncu, H. (2010). *Tarih içinde Safranbolu*. Özlem Matbaacılık ve Reklamcılık.
- Kalyoncu, H. ve Tunçözgür, Ü. (2012). *Mübadele ve Safranbolu*. Karabük Valiliği Yayınları.
- Kalyoncu, H. (2022). Safranbolu'nun Demografik Yapısı, Karamanlı Hristiyan Ortodoks Türkler ve Mübadele. İ. Canbulat (Ed.). *Safranbolu Çarşı'sı*, (358-379). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Karacakaya, R., Yücedağ, İ. ve Yılmaz, N. (2013). *Arşiv belgelerinde Karabük*. Seçil Ofset.
- Kastamonu Vilayet Salnamesi, Dersaadet, 1314
- Kayam, H. C. (1993). Lozan Barış Andlaşmasına göre Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi ve konunun T.B.M.M'de görüşülmesi, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 9(27), 581-608.

- Kılıç, H. S. (2018). *Safranbolu Kıranköy Bölgesindeki Eski Rum Evlerinin Zorunlu Göç Sonrası Mekansal Değişiminin İrdelenmesi* [Yüksek lisans tezi]. Karabük Üniversitesi.
- Kuş, A. (Der.). (2009). *Belediye başkanı Gadartahoğlu Osman Akın'ın özel arşivinden bir zamanlar Safranbolu 1931-1946*. Safranbolu Belediyesi Yayınları.
- Kuş, A. ve Ulukavak, K. (2015). *Safranbolu korumada 40. yıl (1975-2015) 40 söyleşi (1975 öncesi ve sonrası)*. Göksu Ofset Matbaacılık.
- Kütükçüoğlu, M. (2022). 20. yüzyıl Safranbolu'sunda değişim ve dönüşümü Karabük ile düşünmek. İ. Canbulat (Ed.). *Safranbolu Çarşısı'sı*, (ss. 464-485). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Leonhard, R. (1915). *Paphlagonia reisen und Forschungen im Nördlichen Kleinasien*. Dietrich Reimer, Ernst Vohsen.
- Λυκούδης, Γ. (Μάκης) ve Τριανταφυλλίδης, Π. (2014). Απο Τη Σαφραμπολη Της Μικρας Ασιας Στη Σαφραμπολη Της Νεας Ιωνιας. Νεα Ιωνια.
- Maccas, L. (1919). *L'Hellenisme de l'Asie - Mineure son histoire sa puissance son sort*. Nancy, Berger-Levrault.
- Mango, C. (2004). A fake inscription of the empress Eudocia and Pulcheria's relic of Saint Stephen, *Nea Rhome*, 1, 23-34.
- Özçağlar, A. (2022). Osmanlı'dan günümüze Safranbolu ilçesinin idari coğrafyası. İ. Canbulat (Ed.). *Safranbolu Çarşısı'sı*, (ss. 174-197). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Sakaoğlu, N. (1987). *Amasra'nın üç bin yılı*. Zonguldak Valiliği Yayınları.
- Sarikoyuncu, A. (1992). Zonguldak ve havalisinde Milli Mücadele'ye zarar verici faaliyetler, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 8, 331-356.
- Somuncu, M. (2022). UNESCO dünya mirası Safranbolu Şehri'nin koruma ve yönetiminde güncel durum. İ. Canbulat (Ed.). *Safranbolu Çarşısı'sı*, (ss. 536-557). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Soykan, A.N. ve Gür, D. (2019). *Safranbolu Rumlarının mimari eserleri*. Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Sözen, M. (2015). *Kentin tarihi ve anıtsal yapıları*. N. Bayazıt (Ed.). Safranbolu ve çevresi koruma ve turistik geliştirme projesi 1979-1980, (ss. 31-48). Seçil Ofset.
- T.C.B.O.A. A.MKT. 00082-00099-002-001.
- T.C.B.O.A. A.MKT. 00082-00099-003-002.
- T.C.B.O.A. A.MKT. 00092-00067-001-001.
- T.C.B.O.A. A.MKT. 00092-00067-002.
- T.C.B.O.A. A.MKT. 00218-00034-001-001.
- T.C.B.O.A. A.MKT.UM. 00025-00008-001-001.
- T.C.B.O.A. A.MKT.UM.365/92.
- T.C.B.O.A. A.MKT.UM.376/19.
- T.C.B.O.A. İ.DH, 1010/79752.
- T.C.B.O.A. ML.VRD.TMT. 4509.
- T.C.B.O.A. 06/L/1266-25-8.
- T.C.B.O.A. 28/B/1276-594-55.
- Ters Çita (2025). 4 Ekim 2025 tarihinde <https://terscita.blogspot.com/2012/12/> adresinden erişildi.
- Tunçözgür, Ü. (2012). *Dünden bugüne Safranbolu*. Safranbolu Belediyesi Kültür Yayınları.
- Türker, N. ve Çetinkaya, A. (2009). *Batı Karadeniz bölümü ekoturizm potansiyeli*. Detay Yayıncılık.
- Türker, N. (Edit.). (2011). *Zonguldak-Karabük ve Bartın illeri turizm sektör analizi*. Türmatsan Organize Matbaacılık.
- Türker, N. ve Gür, D. (2024). Roma Dönemi'nden günümüze Safranbolu ve çevresinde bağcılık, üzüm ve şarap üretimi, *Karadeniz Araştırmaları*, XXI(83), 737-762.
- Τριανταφυλλίδης, Π. (2022). Σαφραμπολη, Πατριδα Αλησμονητη, 1922-2022 100 Χρόνια από την Μικρασιατική Καταστροφή Ο τραγικός ξεριζωμός των Χριστιανικών Πληθυσμών της Ανατολής Οι διαδρομές σωτηρίας προς την Ελλάδα, Νεα Ιωνια, 473-480.
- Ulukavak, K. (2007). *Bir Safranbolulunun penceresinden Safranbolu (gözlemler-derlemeler-denemeler)*. Bizim Büro Basımevi.
- Yağcı, O. Z. ve Değirmenciler, T. (2023). Önemini yitirmiş yapıların mimarlık turizmi bağlamında değerlendirilmesi: Safranbolu örneği, *International Academic Social Resources Journal*, 8(55), 4184-4199.
- Yazıcı-Metin, N. (2020). Salgının mimarisi: Osmanlı'da Frengi ve Gurebâ Hastaneleri (Kastamonu Vilayeti örneği), *MSGSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(22), 252-270.

- Yazıcıoğlu, H. ve Al, M. (1982). *Safranbolu (Safranbolu-Karabük-Ulus-Eflani)*. Özer Matbaası.
- Yazıcıoğlu, H. (1998). *Safranbolu tarihine ait belgeler ve kaynaklar*. Volkan Matbaası.
- Yetiş, R., Turcan, Y. ve Dinçer, A. E. (2018). Safranbolu kent formunun tarihsel serüveni ve morfolojik incelemesi, *Değişen kent, mekân ve biçim, Türkiye kentsel morfoloji araştırma ağı II. kentsel morfoloji sempozyumu*, 23, 495-515.
- Yücel, Y. (1980). *Çobanoğulları, Candaroğulları Beylikleri*. Türk Tarih Kurumu.
- Yücer, H. M. (Edit.). (2014). *Safranbolu'da kültür ve medeniyet izleri araştırması*. Seçil Ofset.

Etik kurul onayı

Bu alanda çalışmanın etik kurul onayına ihtiyaç duyulmamaktadır. Kişisel bilgiler ve özel kimlik bilgileri içermediği için bu araştırma etik kurul izni gerektirmeyen çalışmalar arasında yer almaktadır.

Çıkar çatışması beyanı

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Teşekkür

Çalışmamız kapsamında bize ev, otel ve işyerini gösteren, saha çalışmalarımız sırasında destek olan, fotoğraf ve çizimlerinin kullanılmasına izin veren Cahit Karakök, Elif Hacıoğlu, Esra Oğuzkağan Özkan, Esra Öksüz, Mehmet Gökçü, Niyazi Ünal, Nuray Türker, Soner Kalembaşı, Tefik Kuzu, Tunahan Yıldırım, Karabük Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü çalışanlarına teşekkür ederim.

